C.Ü. İlahiyat Fakültesi
Dergisi
X/2 - 2006, 23-53

İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak 'Empati' ve Hadislerde 'Empati' Örnekleri

Doç. Dr. Cemal AĞIRMAN*

Özet

Bu makalede duyguların motivasyonunda önemli rol oynayan empatiyi hadisler ışığında ele almaya çalıştık. İdeal bir davranış biçimi olan empatinin mahiyetini, Kur'an ve hadislerde nasıl yer aldığını, Hz. Peygamber'in davranışlarından örnekler vererek belirtmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Empati, Hadis, Peygamber, Örnek

Abstract

In this article we have tried to handle the empathy playing an important role in the motivation of sentiments under the light of traditions. We tried to explain the nature of empathy and how it took place in the Qur'an and traditions by giving examples from the Prophet's behaviors.

Key Words: Empathy, Tradition (hadith), Prophet, Example

Giriş

İnsan, sosyal bir varlık olduğuna ve tek başına yaşaması mümkün olmadığına göre, birtakım kurallar çerçevesinde yaşaması tabiî ve kaçınılmazdır. Beslenme, giyinme, barınma ve savunma gibi ihtiyaçlarını tek başına elde edip, şöyle ya da böyle, yalnız yaşayabileceği farz edilse bile, neslini devam ettirebilmesi için insanın bir eşe, yani kendi cinsine ihtiyacı vardır. Bu hakikat bir yana, sosyal hayatın devam etmesi için de insanlar birbirlerine muhtaçtırlar. Beşerî ve sosyal ihtiyaçlarını birbirlerinin yardımıyla muntazam bir şekilde karşılayabilmeleri için beraber yaşamak zorundadırlar. Bir arada yaşama olgusu karı-koca ile başlar; ana-baba, çocuklar, komşular, hemşehriler, vatandaşlar, milletler ve devletler topluluğuna kadar uzanarak genişler. İnsanlar 'fayda vereni elde etmek, zarar vereni terk etmek' arzu ve istidadında yaratılmışlardır. Bir şeye, bir kimse ihtiyaç duyduğu gibi başkası da ihtiyaç duyar. Her biri muhtaç olduğu şeyi kendi nefsi için elde etmek için diğeri ile mücadeleye girişir; onu bertaraf etmek ister; bu durum bazen savaşlara bile neden olur. O hâlde insanların hem toplu yaşamaları, hem de kavga etmemeleri gerekir. Bu da ancak her bir ferdin, kendisini hak sahibi gördüğü gibi, başkalarını da aynı şekilde hak sahibi görmesi ve bu durumu kabullenmesi, kendi hakkına ve payına

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi (cemalagirman@hotmail.com, agirman@cumhuriyet.edu.tr).

düşene rıza göstermesi ile mümkündür. Bu gerçekliğin tabiî sonucu olarak her bir fert ve toplum, 'hak' ve 'vazife' gibi iki temel olgu ile karşı karşıyadır. Sosyal varlık olmanın temel kuralı olarak herkesin kendi hukukunun dışına çıkmaması başlıca vazifesidir.[1] Hak ve vazifelerin yanı sıra bireysel ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı yürümesi ve hayatın daha mutlu bir zeminde devam etmesi için öncelikle kişilerin birbirlerini iyi anlamaları ve davranışlarını ona göre sergilemeleri gerekir. Buna yardımcı olacak en büyük etkenlerden biri empati kurabilmektir.

Olup bitenler, toplumumuzda hâkim algı ve davranış biçiminin "kişinin kendisini başkalarının yerine koyması" şeklinde değil, "kendi duygu ve düşüncelerini başkalarına baskı ve zorla kabul ettirmesi" şeklinde olduğunu göstermektedir. Fakat doğru olan, bir an ya da bir süre için, özellikle karşılıklı ilişkilerde ve sorumlulukların yerine getirilmesinde, örneğin; öğretmenin kendisini öğrencisinin, komutanın askerinin, patronun işçisinin, annenin evlâdının, erkeğin kadının, özgür olanın hükümlünün, hâkimin sanığın, para kazanabilen birinin işsiz arkadaşının veya tersi kişilerin kendilerini birbirlerinin yerine koyup ona göre davranış sergilemeleridir.[2] Bu tür bir davranış sergilemek, özellikle üstlerden, diğer bir ifade ile âmir/emretme/yönetme konumunda olanlardan beklenir. Fakat empati astları da ilgilendirir. Çünkü onların da üstlerini anlamaları ve ona göre davranmaları gerekir. Evlât ana-babayı, ana-baba da evlâdını anlamaya muhtaçtır. Diğerleri de böyledir. Kuşku yok ki, bunu başarabilen insan, çevresini çok daha iyi anlayacak, anladığı oranda da karşılıklı ilişkilerin yolunda gittiğini görecektir.

I. Empati ve Mahiyeti

a. Tanımı

Eski Yunanca'daki "empatheia" teriminden yararlanılarak İngilizce'ye "empathy" şeklinde tercüme edilen empati kavramı[3], Türkçeye, Fransızca *'empathie'* kelimesinden girmiştir. Kavram, Yunancadaki *"em"* ve *"patheia"* kelimelerinin birleşimidir. Latince'de "em", *iç, içine, içinde;* "patheia" ise, Yunancada *pathos* kelimesinden gelip *duygu, acı, algılama, telepati* manalarına gelmektedir.[4] Buna göre empati kelimesinin anlamı, *'içsel algılama'* ya da *'duygulara nüfûz etme'* şeklinde de ifade edilebilir. Dolayısıyla, Türkçe'de *'duygudaşlık', 'anlayış', 'duyarlılık'* veya *'eşduyum'* kelimeleriyle karşılığını bulan empati, *'bir başkasının duygularını, içinde bulunduğu durum ya da davranışlarındaki motivasyonu anlamak ve hissetmek'* demektir. *'Kendi duygularını başka nesnelere yansıtmak'* anlamında da kullanılır.[5]

Kişiler arası ilişkilerde önemli yeri olan empati kavramı üzerinde bir çok araştırma yapan Carl Rogers, bu kavramı farklı zamanlarda farklı şe-

---

1 Mustafa Takî, "Diyanetin Medeniyete Lüzumu (I)", *Beyânü'l-Hak Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 26, Yıl: 1327, s. 605.

2 Bk. http://www.empatipdr.com/bilgi/empati%20seviyesi/icsayfa.html (4. 12. 2006)

3 Dökmen, Üstün, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati,* 4. baskı, İstanbul 1996, s. 344.

4 http://tr.wikipedia.org/wiki/Empati (4. 12. 2006).

5 http://tr.wikipedia.org/wiki/Empati (4. 12. 2006); *Türkçe Sözlük,* Türk Dil Kurumu, 10. baskı, Ankara 2005, s. 634.

killerde tanımlamıştır. 1970 yılında empatiyi son şekli ile tanımlayarak diğer araştırmacıların da bu tanım üzerinde mutabık kalmalarını sağlamıştır. Rogers'a göre[6]; *"empati, bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir"*; diğer bir tanıma göre ise, *"... anlama çabasıdır."* [7]

Görüldüğü gibi her iki tanım da empatiyi sadece "muhatabı anlama ve anladığını ona iletme süreci" veya "anlama çabası" olarak ele almakta, bunun da karşı tarafı anladığını sözlü veya sözsüz olarak iletmenin dışında eylemsel bir yönü bulunmamaktadır. Oysa empatiyi, *"bireyler ve toplumlar arası ilişkilerde hayatı bütün yönleri ile kuşatan bir anlama ve anladığını eyleme dönüştürme çabası"* olarak ele almak gerekir.

İslam anlayışının değerler algılamasında, bu manada empatik anlayış çerçevesinde davranış sergilemenin büyük bir değer kabul edildiğini görmekteyiz. Bu durumda tanım, bize göre, *"empati, bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak düşüncelerini doğru olarak anlama, duygularını hissetme ve ona göre eylem belirleyip davranış sergileme biçimi ve faaliyetidir."* şeklinde olmalıdır.

b. Mahiyeti

Bütün bu açıklamalardan sonra, genel bir ifade ile empatiyi, bireyler ve toplumlar arası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlayan 'bir davranış sergileme biçimi ve anlayışı' olarak ifade etmek mümkündür. Daha açık bir şekilde 'başkalarının duygularını anlamaya çalışma ve tavırlarını onların ruhsal durumlarına göre ayarlayabilme becerisi' olarak ifade edilebilecek olan empati, ikili insan ilişkilerinin temelini oluşturur. Bu kabiliyet, insanın başkalarıyla iletişimini zorunlu kılan hayatın tüm alanlarında önemini arttırmakta; karı-koca, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde, alışverişte, yönetimde; hülâsa, hayatın her alanında karşımızdaki insanlarla psikolojik iletişim kurmada gerekli olmaktadır. Çünkü empati insanlarla ikili ilişkilerde başarıyı belirleyen ve sosyal ilişkileri yönlendiren bir etmendir. Toplumun dokusunu koruyan oldukça önemli ve gerekli bir beceridir. Empatimizi geliştirmenin en temel ilkesi olarak, yine kendi duygularımızı doğru algılama olarak karşımıza çıkar. Ne hissettiğimizi tam olarak algılayabildiğimizde ve duygularımızla başa çıkmayı öğrendiğimizde başkalarının duygularını algılayabilmemiz mümkün olacaktır.[8]

Pitchers'a göre,[9] empatinin bir bilişsel, bir de duyuşsal yönü vardır. Bilişsel empati, zihinsel olarak diğer kişinin bakış açısıyla bakma (perspective), onun rolünü alma ya da diğerinin yerinde kendini imgeleme anlamını taşır. Duyuşsal (affective) empati ise, diğer kişinin duygusuna aynı duygu ile karşılık vermektir. Sonuçta Pitchers empatiyi, "bilişsel olarak diğerinin bakış açısını algılayıp, içindeki duyuşsal uyarılmayı tanımak

---

6. Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati,* s. 136. Ayrıca bk. http://www.anlamak.com/anasayfa/Kisiler-Arasi-iliskiler---Empati.htm (5.12. 2006)
7. Aynı yer.
8. http://www.matriksdata.com/Matriks/MemberFiles/pittarra/dz_5.htm (4. 12. 2006).
9. http://aile.gov.tr/AileT2/Empati.htm (4. 12. 2006).

ve bu algılarla artan güdülenme üzerine merhametli (compassionate) davranışsal tepkileri oluşturmak" şeklinde özetlemektedir.

Kısmen Dökmen'den[10] özetlediğimiz bilgilere göre davranışsal tepki vermenin iki yolu vardır. Bunlar; yüzümüzü, bedenimizi kullanmak ve sözlü olarak karşımızdakini anladığımızı ifade etmektir. Dökmen buradaki tepkiyi "anladığını karşı tarafa yansıtmak" şeklinde anlamaktadır. Ona göre, ilk olarak, empati kuracak kişinin karşısındaki insanın gözlem/bakış açısı alanına girmeyi başarması gerekir. Bu alan, ötekinin "dünyaya bakış tarzı"ndan başka bir şey değildir. En yalın anlatımıyla, bir kimse dünyaya veya olaylara bir başkasının gözüyle baktığı ve kendisini o kişinin yerine koyduğunda, onun bakış açısı alanına da girmiş olur. Burada dikkat edilmesi gereken şey, o kişinin rolünde bir süre kaldıktan sonra kendi rolüne geri dönebilmektir. Diğer bir ifade ile empatide o kişiye benzemek, onunla özdeşleşmek, ona sempati duymak ya da ona hak vermek mecburiyeti yoktur; aslında özdeşim kurmaktan kaçınmak bile gerekmektedir.

Empati içgörüyü içeren bir eylemdir; diğer bir ifade ile karşıdakinin ruh dünyasına nüfuz etme ve duygularını okuyabilme çabasıdır. Buna feraset ya da altıncı his kuvveti de denebilir. Birine empati duyulabilirse, o insanın niye öyle davrandığı daha iyi anlaşılabilir.

Empati otomatik bir tepki değil, zihinsel ve duygusal bir çabadır. Ötekini anlamak için sabırlı ve arzulu olmayı gerektirir. Empati yoluyla kurulan ilişkilerde hata yapma oranı azdır. Zaten empati kurmanın amacı da bireysel ve toplumsal ilişkilerde duygusal ve çevresel etkilerin altında kalarak yanlış yapmayı önlemek, doğru tepkiyi belirlemektir. Çünkü empatinin varlığı, tutum ve davranışlar üzerinde olumlu ve yararlı; olmayışının ise olumsuz etkileri vardır.

Empatinin varlığı, yardımlaşmayı artırır; sosyal davranışlara olumlu katkı sağlar; yokluğu ise antisosyal davranışlara neden olur. Empati bir manada bencillikten uzak durmaktır. Çünkü empatik anlayış benmerkezcilikten uzak davranış anlamına da gelir. Bireylerin bencil yönleri davranışlarına ne kadar az yansırsa olumlu davranışlar buna bağlı olarak artar.

Empati ile ilgili araştırma ve yorum yapanlara göre, empatinin üç öğesi vardır. Birinci öğe, empati kuracak kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyması, olaylara onun bakış açısıyla bakmasıdır. İkinci öğe, karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak algılamaktır. Üçüncü öğe ise, empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın karşıdaki kişiye iletilmesidir. Empati ile ilgilenen bazı bilginlere göre karşıdaki kişinin duyguları tam olarak anlaşılsa, fakat bu ona ifade edilmezse, empati kurma süreci tamamlanmamış sayılır. Aslında bu, empatiyi sadece "anlama ve anladığını karşı tarafa yansıtma" olarak ele alanlara göredir. Bu konuda hayli emek sarfeden Dökmen'in verdiği örneklere bakıldığında[11] olayın

---

[10] Bu başlık altındaki bilgiler, Üstün Dökmen'in, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati* (İstanbul 1996) adlı eseri ile (s.135-154); http://aile.gov.tr/AileT2/Empati.htm (4. 12. 2006); http://www.erdemsitesi.8k.com/ercannar.htm (4. 12. 2006); http://www.ntvmsnbc.com/news/191390.asp?cp1=1 (4. 12. 2006) adlı sitelerden yararlanılmış, bilgiler yorumlanarak alınmıştır.

[11] Dökmen, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, s.135-154.

sadece bununla sınırlı olmadığı görülecektir. Aksi hâlde empatinin sosyal hayata yansıyan fazla bir yönü olmaz. Bu sebeple empatik yaklaşımın davranışlara yön veren ve eyleme dönüşen bir yönü olmalıdır. Nitekim Hommand ve arkadaşları, empati kurmanın, karşıdaki kişinin yansıttığı duygu ve düşüncelerin aynısını ona tekrar etmek olmadığını, bunun "papağan gibi tepki vermek" olduğunu söylemiş ve bunun olumsuz empati kurmak olduğunu belirtmiştir.[12]

Empatik düşünce nesnel/objektif olmayı gerektirir. Aksi halde empatik davranış sergilemede başarılı olunamaz.

Empati, iletişimin önemli bir bileşenidir. Çünkü empatik anlayış, insanları birbirlerine yaklaştırma, iletişimi kolaylaştırma etkisine sahiptir. İnsanlar, kendileriyle empati kurulduğunda başkaları tarafından anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler. Bu da insanları rahatlatır. Ancak bunun, aynı duyguların karşı tarafa aktarılması şeklinde sadece sözlü iletişim noktasında kalmaması gerekir. Daha ileriye gitmeyi gerektiren bir durum söz konusu ise yani bir karşılık verilmesi gerekiyorsa, empatik algı çerçevesinde o da yapılmalıdır. Empatik beceri ve eğilimleri yüksek olan kişilerin çevreleriyle olan iletişimleri oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Çevreleri tarafından sevilen kişilerdir.

Empati eğitimle arttırılabilir. Bu eğitimi verenler de olumlu sonuçlar almışlardır. Kişiler arası iletişimi kolaylaştırıcı özelliğinden dolayı empatik becerilerini arttırmak amacıyla çeşitli meslek mensuplarına empati eğitimi verilmektedir. Bu da empaninin sadece karşı tarafı anlamak ve anladığını ifade etmek değil, buna ilâve olarak eylem belirleme ve sergilemeyi de gerektirdiğini göstermektedir.

Empati bir manada sorumluluk bilincinde olmak ve sorumlu davranmaktır. Empatiye aynı zamanda bu anlamı yükleyenler, insanların, üzerinde yaşadıkları tabiat için de empati kurmaları gerektiğini söylemektedirler. Geçmiştekilerin tabiatla empati kurduklarının en büyük delili, eski yapılarda kuşların barınmaları için yaptıkları kuş yuvalarıdır.

Eşler arası anlaşmazlıklar, ana-baba ve çocuklar arasında ortak bir dilin oluşturulamaması, iş arkadaşları arasında yaşanan gerginlikler ve buna benzer problemlerin çözümünde sağlıklı bir empati kurmanın rolü büyüktür. Anketler, kişilerdeki empati yokluğunu ağırlıklı olarak hissiyat eksikliğine bağlamaktadır. Buna bireycilik, aşırı rekabet, karşılık bulamama, zarar görme korkusu gibi sebepleri de ilâve etmek gerekir. En önemlisi de şuur altı ve duygu eğitiminin aşkın değerler eşliğinde yapılmamasıdır.

c. İyi Bir Empati Kurabilmenin Yolu

Empati kuracak kişinin her şeyden önce kendisi ile barışık olması ve kendine değer verip saygı duyması gerekir. Çünkü kendisine saygısı olma-

[12] Nar, Ercan, http://www.erdemsitesi.8k.com/ercannar.htm (4. 12. 2006); Nilüfer Voltan-Acar; *Terapotik İletişimler,* s. 15.

yan bir kimsenin, insanlık onuru çerçevesinde olaylara, karşı taraftan bakabilme becerisi göstermesi zordur.

Empati kuracak kişinin diğer bir özelliği, kim veya hangi konumda olursa olsun, başkalarına değer verebilmesi, bunu davranışlarına yansıtabilmesidir. Karşı tarafa verilen değer, bireyi empati kurmaya sevk edecek, bu da genelde bütün sosyal davranışlarına, özelde de vereceği bireysel tepkilere olumlu olarak yansıyacaktır.

Diğer bir husus, empati kuracak kimsenin olayları değerlendirme kriterleri arasında, sosyal ve ahlâkî değerlerin yanı sıra aşkın değerler de yer almalıdır. Empatik yaklaşım sergileme, bir erdemiik olduğu için böyle bir davranış sergileme motivasyonunda, belki de en etkin rolü oynayacak olan aşkın değerlerdir. Biz bunlara ilâhî kaynaklı değerler de diyebiliriz. Özümsenerek içselleştirilen bu değerler, kişiyi bencillikten, şahsî ve maddî menfaatten, kin ve intikamdan, kıskançlık ve düşmanlıktan alıkoyup kardeşlik, sevgi, merhamet ve hoşgörü duygularını harekete geçirecek; böylece karşı tarafı anlamaya ve sonuçta sergilediği davranışın sağlıklı olmasına katkı sağlayacaktır. Aşkın değerlerle beslenmeyen duyguların güdülediği davranışlar güdük kalabilir. Zira aşkın değerleri içselleştirmiş bir insan, Yunus Emre'nin deyimiyle, yaratılanı sever, yaratandan ötürü.

d. Empatik Tepki Türleri

Empati kurmanın iki farklı gerçekleşme yönü vardır. Birincisi, karşı tarafın etkisiz olması ve ona yönelik tek taraflı bir davranışın sergilenmesi şeklinde olur. Böylesi tek taraflı bir empati, sadece insanlara karşı değil, çevreye, doğaya ve hayvanlara karşı sergilenecek tutum ve davranışları da kapsar.

İkincisi ise, karşıdan gelen bir davranışa tepki vermek şeklinde olur. Bu da, daha çok karşılıklı bireysel ve toplumsal ilişkilerde söz konusudur. Birincisinde 'karşıdan gelen herhangi bir eylem söz konusu değilken ona karşı eylemde bulunmak', ikincisinde ise 'karşıdan gelen eyleme karşı bir eylemde bulunmak' söz konusudur.

Birinci davranışta, realite olarak kişi tamamen vicdanı ve benimsediği sosyal, ahlakî ve aşkın değerlerle baş başa olduğu için, daha objektif olunabilir. Burada empatik davranış sergileme başarısı, söz konusu değerlerin kendisi için ne anlam ifade ettiğine ve bu değerleri ne oranda içselleştirdiğine bağlıdır. Öte yandan bu değerlerin objektif olarak eyleme dönüşmesinde empatik yaklaşımı benimsemenin de büyük önemi vardır. Çünkü empatik davranış sergileme ve söz konusu değerler arasında karşılıklı doğru orantılı etkileşim söz konusudur. Bu kategoriye şöyle bir örnek verilebilir: Arabasıyla seyretmekte olan bir sürücü, yağmurlu bir günde, bir su birikintisinden geçerken kaldırımdan yürüyenleri hiç düşünmeden su sıçratarak geçebileceği gibi; 'kaldırımda yürüyenlerden biri ben de olabilirdim' düşüncesiyle olaya karşı taraftan bakarak yavaş bir şekilde su sıçratmadan da geçebilir. Fakat acıma duygusu, haksızlığı kabullenmeme, insana değer verme, sorumluluk bilinci, bir dikene varıncaya kadar yoldan geçenlere zarar veren her türlü engelin kaldırıp atılmasına karşılık vaat edilen uhrevî

sevap[13], yapılan en küçük eylemin dahi öteki dünyada hesabının verileceği inancı[14] gibi ahlâkî, sosyal ve dinî kabuller, bireyi daha bir istekle empatik davranmaya motive edecek faktörlerdir. "Ben olsaydım böyle davranırdım çünkü..." ifadesinin devamında iç dünyasına/şuuraltına yönelik sunacağı gerekçeler, içselleştirdiği bu değerler olacaktır.

İkinci durumda objektif davranış sergilemek daha zordur. Çünkü empatiyi kuracak kişinin göstereceği tepkiye kendisine yönelik karşıdan gelen eylemin olumsuz etkisi olabilir. Nefsî birtakım duygular empatik davranışın kalitesini olumsuz yönde etkileyebilir. Nefis devre dışı bırakılarak benimsenen sosyal, ahlakî ve aşkın değerlerin olumlu etkisiyle empati kurabilme becerisi, bencil davranma, olumsuz bir eylemin intikamını alma ya da misillemede bulunma duygusu ile hareket etmeyi önleyecek, sonuçta karşı tarafın, eylemini ortaya koyduğu duygu atmosferine nüfuz edip onu anlayabildiği oranda olumlu bir tepki sergileyecektir. Karşı taraf herhangi bir menfaate yönelik bilinçli bir şekilde zarar verme duygusu ile hareket etmiş olsa bile, insan denen varlığın zaman zaman böyle hatalara düşebileceğini düşünerek empati yoluyla affetme olgunluğu gösterilebilir. Dolayısıyla böyle bir durum karşısında kendisini karşı tarafın yerine koyup insan olarak herkesin hata yapabileceğini düşünmek, onu anlamaya çalışmak ve ona göre eylem belirlemek, bizatihi empatik bir yaklaşımdır.

e. İslamiyetin Değer Algılamasında Empati

İslam anlayışına göre empati bireyler arası ilişkilerde sadece muhatabı ya da ötekini anlamak ve anladığını herhangi bir şekilde ona iletmek, böylece anladığını söylemek suretiyle, karşı tarafı sadece psikolojik olarak rahatlatmak değil; onu önce anlamak, sonra buna göre verilecek tepkiyi belirlemek ve belirlenen tepkiyi eyleme dönüştürmektir.

İslam inancının değerleri iki temel esasa dayanır: Biri Kur'an-ı Kerim, diğeri ise Hz. Peygamberi'in Sünnet'idir. Dolayısıyla doğuştan gelen duyguların mümkün olduğu oranda bu iki kaynaktan alınan değerlerle eğitilip güdülenmesi gerekir.

Kavram olarak yeni olmakla beraber, empatinin olgusal olarak İslamî değerler algılamasında ahlâkî ve sosyal bir değer olarak yer aldığını, söz konusu değerlerin hayata dönüştürülmesinde etkin rol oynadığını, bütün hayatı kuşatan bir algılama biçimi olarak İslamî anlayışın temelini oluşturduğunu görmek mümkündür. Bunun temel ilkesini de Hz. Peygamber'in; *"Sizden biriniz kendisi için istediğini başkaları için de istemedikçe gerçek manada iman etmiş olamaz."* [15] sözü oluşturmaktadır. Bu ifade herhangi bir birey veya bireylere karşı sergilenecek davranışın, karşı taraftan bakarak belirlenip sergilemesini ön görmektedir. Bu da bugünkü deyimiyle empati kurmaktan başka bir şey değildir.

Aslında senede bir ay tutulan Ramazan orucunun, fakirlerin durumunu bizatihi yaşayarak anlamak ve onların dertleriyle daha yakından ilgi-

---

[13] *Müslim,* Mesâcid 58.
[14] Zilzâl, 99/7-8.
[15] *Buhârî,* İmân 7; *Müslim,* İmân 71, 72; *Tirmizî,* Kıyâme 59; *Nesâî,* İmân, 19, 33.

lenmek için bir empati eğitimi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü bazı duygu ve değerler, sözle değil, bizatihi yaşanarak kazanılır. Aç insanların hâlini tok olanlar, isteseler de tam olarak anlayamazlar; anlayamadıkları için de üzerlerine düşen dînî, ahlâkî ve vicdanî görevlerini eksiksiz olarak yerine getiremezler. Bu gerçeklerin sonucunda İslamiyette ibadet yoluyla empati eğitiminin yapıldığını söylemek isabetli olur.

Kur'an-ı Kerîm'de, bazı sorumlulukların yerine getirilmesinde hareket geçme motivasyonu olarak bizatihi empati kurulması tavsiye edilmekte, sîretine bakıldığında Hz. Peygamber'in sözlü teşviklerinin yanı sıra, ibadetlerin uygulanışında bile, hayatının tamamının empati örnekleriyle dolu olduğu görülmektedir.

II. Kur'ân-ı Kerîm'de Empati

Kur'an-ı Kerim'de hikâye edilen bireyler ve toplumlar arasında, birbirlerinin duygularını anlama ve eylem belirlemede empatik yaklaşımların sergilendiğini, hatta toplumu irşat etmede bile bu yaklaşımdan yararlanıldığını görmekteyiz. Bu konuda aşağıda dört örnek verilmiştir.

1. İbrahim Aleyhisselâm, kavmini tevhide çağırırken, taptıkları varlıkların gerçek Tanrı olmadığını, egemen ve gerçek tek Tanrının bütün kâinatın yaratıcısı olan Allah Tealâ'nın olduğunu, sadece O'na tapınılması gerektiğini anlatıp toplumu bu yönde ikna etmeye çalışırken empati yöntemini kullanmıştır. Empatide karşı tarafı anlamaya çalışırken onun duygu ve düşüncelerini kabul etme zorunluluğu yoktur. Böyle bir durum empati değil sempati olur. Dolayısıyla Hz. İbrahim kavmini ikna etmeye çalışırken önce olaya kendi bakış açıları ile bakarak onları anladığını belirtmiş, daha sonra varılan sonucun doğru olmadığını yine kendi yöntemleriyle belirtmiştir. Örneğin, Hz. İbrahim öncelikle babası Azer'e, *"Putları tanrı olarak mı benimsiyorsun? Doğrusu ben seni ve milletini açık bir sapıklık içinde görüyorum."*[16] demişti.

Bu uyarısı karşısında kendisini dinlemeyince, Hz. İbrahim, uyarmakla yükümlü olduğu kavmini tevhide çağırmanın yolunu ve Yüce Allah'ın sonsuz hükümranlığını, inandıkları varlıkların gerçek Tanrı olamayacağını kendi bakış açıları ile ortaya koymaya çalışmıştır. Şöyle ki; *"İbrahim babası Azer'e 'Seni yaratan, sana iyi bir şekil ve rızık veren Allah'ı bırakıp da putları mı kendine mabud ve ilâh ediniyorsun? Şüphesiz sen de kavmin de Hak'tan uzak apaçık bir sapıklık içindesiniz' demişti."*[17] Kavmi kendişini dinlemeyince hem onları ikna etmek için istidlal yollarını öğrenmek, hem gönlü iyice mutmain olmak, hem de kavminin tapmakta olduğu varlıkların gerçek hükümranlıklarının bulunmadığını göstermek için[18] Yüce Allah ona göklerin ve yerin hükümranlığını göstermiştir.[19] Hz. İbrahim, *"Gece olunca bir yıldız gördü. 'İşte bu benim Rabbim!' dedi."*[20] Bu söz inanılarak söy-

16 En'am, 6/74.
17 En'am, 6/74.
18 Zemahşerî, Ebû Kâsım Cârullah, *el-Keşşâf an Hakâıkı Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, th., Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut 1423/2003, II, 38, (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye).
19 En'am, 6/75.
20 En'am, 6/76.

lenmiş bir ifade değildir. Çünkü Hz. İbrahim Allah'ı bilmektedir; ve bu sözü istidlal makamında söylemiştir. Hz. İbrahim Allah'ı bilmeseydi babası Azer'i ve kavmini bu olaydan önce tevhid konusunda uyarmazdı. Burada kendisini kavminin yerine koyarak ve onların da düşünce mantığını kullanarak öncelikle empati yoluyla onlarla iletişim kurmayı denemiş, *"Gece bütün aydınlıkları karanlığı ile örtüp gökyüzünde parlayan bir yıldız görünce kavmine",* 'sizin iddianıza göre' ya da 'farz edelim ki' *"'Bu benim Rabbimdir.' dedi. Sonra yıldız batınca, 'Batanları sevmem.' dedi."*[21] Bu şekilde batan bir nesnenin ilâh olamayacağını; çünkü batmanın, güçsüzlüğün bir ifadesi olduğunu, bu da gerçek bir ilâhın vasfı olamayacağını belirtmiş olmaktadır. Hz. İbrahim empatik bir yaklaşım sergileyerek öncelikle onlarla iletişim kurmayı denemiş, daha sonra da yanlış bir inanca sahip olduklarını belirtmek istemiştir. Burada empati kurmanın oynadığı en önemli rol, iletişim kurmayı sağlamasıdır. Zira o ana kadar söyledikleri, babası ve kavmi tarafından üzerinde düşünmeye değer bulunmamış, düşünce ve inançlarına hak verir gibi bir pozisyon sergilenince ancak Hz. İbrahim'e kulak vermişlerdir. Bu noktayı gören Hz. İbrahim, sağlam bir bakışın yıldızlardan herhangi birinin ilâh olamayacağını; onları yaratan, doğuşlarını ve batışlarını, bir yerden diğer bir yere gidiş ve intikallerini idare eden bir valığın olduğunu göstermeye çalışmıştır. Karşıdakinin yanlış yolda olduğunu bildiği hâlde, "Bu benim Rabbimdir." ifadesini kullanması, olayı karşıdakinin bakış açısı ile değerlendirmenin, diğer bir ifade ile empatik yaklaşımın sonucudur. Bu ifade kendi görüşünde mutaassıp olmadığının bir göstergesidir. Karşıdakinin sözünü aynen nakletmesi, onu anladığının bir ifadesidir. Bu davranış, karşıdakini ikna etmeye ve doğru noktaya getirmeye daha uygundur. En önemlisi de en iyi iletişim kurma yöntemidir. Hz. İbrahim kendisini duyduklarını ancak dinlemediklerini anlamıştı. Çünkü duymakla dinlemek farklı şeylerdir. Dinleme olmayınca da düşünme ve tefekkür olmaz, doğrulara ulaşılamaz. Paylaşılan ortak bir noktanın bulunması hâlinde muhatabı kendi yanına çekmek daha kolaydır. Cedelleşme ve üstün gelme psikolojisi, itici bir fonksiyon icra ederken, ortak noktalarda buluşmak, karşı tarafı anladığını ifade edecek bir sinyal vermek, tarafları birbirine yaklaştırır. Dolayısıyla Hz. İbrahim'in sergilediği bu empatik yaklaşımla artık iletişim kurulmuştur. Bu noktadan sonra kendi doğrularını ortaya koyabilir; onları karşı tarafla paylaşabilir. Empati yoluyla iletişimi sağladıktan sonra tekrar kendi tarafına geçerek delillerle onların iddiasını boşa çıkarabilir. Nitekim yıldız batınca Hz. İbrahim; *"'Ben böyle batan şeylere tapmayı sevmem.' dedi."*[22] Çünkü mabudun durumunun değişmesi ve bir yerden başka bir yere intikal etmesi doğru değildir. Esasen bunlar cisimlerin niteliklerindendir.[23]

Hz. İbrahim, bu kez, Ay'ın doğup etrafa ışık saçtığını görünce önce dediği gibi *"'işte bu benim Rabbim' dedi, batınca, 'Rabbim beni doğruya eriştirmeseydi and olsun ki sapıklardan olurdum.' dedi".*[24] Daha sonra, *"Güneşi doğarken görünce 'işte bu benim Rabbim, bu daha büyük.' dedi;*

---

21 En'am, 6/76.
22 En'am, 6/76.
23 Zemahşerî, *el-Keşşâf,* II, 38.
24 En'am, 6/77.

batınca, 'Ey milletim! Doğrusu ben ortak koştuklarınızdan uzağım.' dedi."[25] Hz. İbrahim burada son derece güçlü ikna yöntemleri kullanmaktadır. Zira gördüğü yıldızın, kendisine kulluk edilmeye elverişli olmadığını kavmine gösterdikten sonra, ondan daha parlak olanını gözetlemeye başladı. Yeni doğmakta olan Ay'ı gördü. O da gözden kaybolunca, Güneş'in doğmasını bekledi. Çünkü o, Ay'dan daha parlak, daha nurlu, daha büyük ve daha faydalıydı. Bunu onlara karşı delil getirmek ve Güneş'in de yıldızlar gibi sonradan yaratılmış olduğunu göstermek için bu şekilde davrandı.[26]

İbn Kesîr'in (ö.774/1372) de belirttiği gibi, Hz. İbrahim, burada istidlal makamındadır; bu makamda kavmi ile karşılıklı tartışma hâlindedir; onların putlara ve sırası ile en parlakları Güneş'e, Ay'a ve Zühre gibi hareket hâlindeki yıldızlara tapmalarının batıl olduğunu açıklıyordu.[27] Gözlerin gördüğü bu en parlak üç cismin ilâh olmadığı anlaşılıp kesin delillerle ortaya çıkınca, *"Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz putlardan uzağım."*[28] *"Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim ve ben puta tapanlardan değilim." dedi.*[29]

Burada görüldüğü gibi empati insanları ikna etme yöntemi olarak da kullanılabilmektedir. Karşı tarafı önce kendi bakış açısıyla anlamak, sonra da ona göre verilecek tepkiyi belirlemek ve bu yolla ona yardımcı olmak gerekmektedir. Bu yardım bazen karşı tarafın yanlış noktada olduğunu belirtmek ve ikna etmek şeklinde de olabilmektedir. Çünkü empatinin temelinde karşı tarafa yardımcı olmak da vardır.

2. Kur'an-ı Kerim'de ikinci bir empati örneğini, bireylerin ana-babalarına karşı sergiledikleri davranışlarda görmekteyiz.

Yüce Allah, insanlara yalnız kendisine tapmalarını ve ana-babaya da iyi ve güzel davranmalarını, onlardan biri veya her ikisi evlâtları yanında iken ihtiyarlayacak olurlarsa, onlara karşı "öf" bile dememelerini, onları azarlamamalarını, ikisine de hep tatlı söz söylemelerini emretmektedir.[30] Görüldüğü gibi burada ana-babaya karşı sözlü veya fiilî olarak sergilenecek olumsuz davranışların en alt düzeyi "'öf' bile dememek" olarak ifade edilmektedir. Âyete göre, evlât-ana-baba ilişkilerinde, özellikle yaşlı, bakıma muhtaç olanlara karşı bu kadar hassas davranılması gerekmektedir. Ancak insan psikolojisini en iyi bilen Yüce Allah, kişilerin, bu hassasiyetleri başarılı bir şekilde ortaya koyabilmeleri için empati yapmalarını önermektedir. Öncelikle onları acıyarak merhamet duygularını harekete geçirmelerini ve *"Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse sen de onları esirge!"*[31] diyerek, kendisini onların yerine koyup onları anlamaya çalışmalarını, davranışlarını ona göre belirleyip sergilemelerini, bir gün kendilerinin de aynı konuma düşebileceklerini hiç unutmamaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu dönemde ana-babadan maddî olarak yararlanmak söz

---

25 En'am, 6/78.
26 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 38.
27 İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, I-IV, Kâhire 1400/1980, II, 151, (Mektebetu Dâri't-turâs).
28 En'am, 6/78.
29 En'am, 6/79.
30 İsrâ, 17/23.
31 İsrâ, 17/24.

konusu olmadığı için erdemli duyguların harekete geçirilerek olumlu davranışların sergilenmesine katkı sağlanmalıdır. Bunun da en iyi yolu empati kurmaktır. "Şu an onlara ihtiyacım yok, aynı zamanda da güçlüyüm." diyerek, onları ihmal etmek, bütün aşkın değerlerden yoksun olmak demektir. Basit bir empati ile ahlâkî ve aşkın değerler etkin hâle getirilebilir. Zaten birey, Allah'a ve ahirete inanıyor ve yaptıklarının hesabını verme inancı taşıyorsa, bu inanç, evlât konumunda olanların davranışlarına olumlu olarak yansıyacaktır. Ancak bu yansıma her zaman mümkün olmakla beraber, inanç gücünün derecesine göre davranışlara yansıması ve hassasiyetin tezahürü farklı olabilir. İşte bu noktada empati ile daha verimli bir sonuç almak mümkündür. Nitekim Allah Teala burada kişilerin iç duygularını da gözden geçirmelerini önermekte ve içlerindeki niyet, duygu ve düşüncelerini en iyi bilen Allah Teala olduğunu hatırlatmaktadır.[32] Zaten empati kurabilmek için duygusal bir iletişim kurmak vaz geçilmez bir unsurdur. Çünkü bu noktada başarılı olabilmek için önce onların duygularına nüfûz etmek, sonra da ona göre davranış belirlemek gerekir.

3. Bireyin yetişmesinde sağlıklı bir iletişim kurmak son derece önemlidir. Meseleyi 'yetim' ve 'öksüz'ler açısından ele alacak olursak, yetimi hem anlamak, hem de onunla sağlıklı bir iletişim kurabilmek için Allah Teala insanlara verdiği nimetleri, içinde bulundukları rahat ve huzurlu hayatı hatırlamalarını, geçmişteki yokluklarını ve geldikleri noktayı düşünerek empati kurmalarını ve buna bağlı olarak bir iç muhasebesiyle yetimlere karşı sorumluluklarını seve seve yerine getirmelerini istemektedir. Çünkü maddî getirisi olmayan, manevî eksenli eylemlere yönelmek her zaman kolay olmamaktadır. Onun için yüce Allah Hz. Peygamber'in şahsında insanlara, yetimlere şefkat göstermelerinin gereğine vurgu yaparken, kendisine yetimliğini ve yoksulluğunu hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma ile yokluğu ve yetimliği yaşamış biri olarak yetim ve kimsesizleri en iyi kendisinin anlayabileceğine işaret etmektedir. Empati de ancak böyle kurulabilmektedir.

"Rabbin şüphesiz sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın. Seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup doğru yola eriştirmedi mi? Seni fakir bulup zenginleştirmedi mi? Öyleyse sakın yetîme kötü muamele etme; ve yine sakın bir şey isteyeni azarlama; Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an!"[33]

Unutmamak gerekir ki, yetimlik; yalnızlığın, güçsüzlüğün, yardıma muhtaçlığın ifadesidir. Yetime yapılacak her türlü yardım ve desteğin övgüye ve mükâfata layık görülmesi, dünyevî bir karşılık beklenmeden yapılıyor olmasındandır. Yetimin bakımını üstlenenin, yetimle bir akrabalığı yoksa, bu kişi, ilişkilerin daha düzenli ve sıcak yürümesinde büyük bir etken olan fıtrî bağdan yoksun demektir. Böyle bir pozisyonda, ilişkilerde, aklın güçlendirilip egemen kılınması kaçınılmazdır. Çünkü duygusal bağın yokluğunu akıl dolduracak, yaşanan zorluk ve sıkıntılar, fıtrî duygularla değil, manevî beklenti ve akıl gücüyle göğüslenecektir. Bu noktada empati iyi bir yardımcıdır. Hatta belki de en çok başvurulacak bir etmen olacaktır.

---

[32] İsrâ, 17/25.
[33] Duhâ, 93/5-11.

Müslüman bir ailede, aile içi davranışların pozitif bir düzlemde yürümesi için şüphesiz birinci âmil imandır; ancak, iman sâiki her an aktif ve etkin olmayabilir. İmanın aktivitesi empati ile desteklendiğinde daha etkin bir işlev göreceği muhakkaktır.

Yüce Allah'ın yetimlerle olan ilişkilerin empati zeminine oturtulmasını istediği bir âyet şöyledir: *"Arkalarında güçsüz çocuklar bırakıp ölecek olsalar, çocuklarının hâli nice olur diye kaygı duyanlar, yetimlere haksızlık etmekten korksunlar, Allah'tan sakınsınlar ve doğru konuşsunlar."*[34]

Bu âyet son derece dikkat çekicidir. Yüce Allah yetimlere yapılan muamelenin aynı pozisyonda kendilerine veya kendi çocuklarına yapılmış olması durumunda nasıl bir vaziyet almış olacaklarını düşünerek hareket etmelerini istemektedir. Yüce Allah bununla da yetinmemekte; onlara Allah korkusunu da hatırlatmaktadır. Çünkü Allah korkusunun olmadığı bir yerde hiçbir şeyin garantisi olamaz. Davranışlarda hangi gücün egemen olacağını, neyin belirleyici rol oynayacağını kestirmek mümkün değildir.[35]

4. Kur'an'da empati kurmamanın yanlış sonuçlarından da bahsedilir. İkili ve toplumsal ilişkilerde ikinci ve üçüncü şahıslara karşı son derece âdil ve objektif davranılması gerektiği İslam değerler sisteminde her hâl ü kârda vurgulanmıştır.[36] Kur'an'da, empati kurmaya, söz konusu adaletin sağlanmasına yardımcı olacak bir unsur olarak işaret edildiğini görmekteyiz. Empati kurmayanların düştükleri yanlış bir sonucu Kur'an bize ibretle anlatır ve onları şu şekilde kınar: *"İnsanlardan bazıları, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin vay haline!"*[37]

Burada empati eksikliğine açıkça işaret edilerek kendileri söz konusu olduklarında farklı, başkaları söz konusu olduklarında farklı davranmanın ve sonuçta meydana gelen haksızlığın çirkinliğini belirtmekte, olaya bir de karşıdan bakabilselerdi daha farklı davranabileceklerine işaret etmektedir.

Kur'an, aşkın değerlerin empatik düşünme ve davranış belirlemeye olan katkısına da, *"Bunlar büyük bir günde tekrar dirileceklerini sanmıyorlar mı?"*[38] ifadesiyle dile getirmektedir.

---

[34] Nisâ, 4/9.

[35] Bunun en canlı kanıtını, Observer Gazetesinin AİDS ilaçlarının yetim çocuklar üzerinde denenmesi ve onlara insan muamelesinin reva görülmemesi ile ilgili verdiği haberde görmekteyiz. [Observer: AİDS ilacı yetim çocuklarda denendi: http://www.martiyazilim.com.tr/marti.php?yol=haberler/vaycanina/2004_2/observeraidsilaciyetimcocuklardadenendi.htm] (4. 12. 2006). Ayrıca, *'Urla Barbaros Çocuk Köyü'nde* olup bitenler hakkında basına yansıyan çocuklara yönelik kötü muamele ile ilgili haberleri de unutmamak gerekir. [http://www.sabah.com.tr/2006/09/18/gun127.html]

[36] *"Ey İnananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözeten şahidler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; adil olun; bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının, doğrusu Allah işlediklerinizden Haberdar'dır."* Mâide, 5/8. *"Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuzda, akraba bile olsa sözünüzde adil olun. Allah'ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır."* En'am, 6/152. Ayrıca bk. Al-i İmrân, 3/18, 75.

[37] Mutaffifîn, 83/1-3.

[38] Mutaffifîn, 83/4.

III. Hadislerde Empati ve Hz. Peygamberden Empati Örnekleri

Yüce Allah, Elçisi Muhammed Aleyhisselâm'dan sonra, ondan daha nazik, kibar, merhametli, bağışlayıcı, anlayışlı, hakkaniyetli, vefalı, emin, âdil, dürüst, ahlâklı ve duygudaş bir insan yaratmadı. Çünkü o son peygamberdi ve dünyaya model olarak gönderilmişti. Bütün insanlığın, her zaman ve her çağda uyabileceği en güzel ve en ideal örnekti. Bu yüzden modellediği davranış ölçüleri sadece evrensel değil, aynı zamanda kıyamete kadar da geçerli olmalıydı. Hayatı, Allah'tan gelen vahyin bizatihi canlı bir uygulamasıydı; yani o, *yaşayan bir Kur'an*'dı. Bu yüzden o, sadece hitabıyla söylediği sözler değil, aynı zamanda davranış ölçüleriyle de insanlara örnek olmalıydı. Doğumdan ölüme kadar yaşanacak bir hayatın nasıl yaşanması gerektiğini en ince detayına kadar ve en ideal ölçülerle ortaya koymalıydı. Çünkü tebliğle görevlendirildiği din, son dindi. Bu yüzden Yüce Allah elçisi hakkında; *"Habibim sen en yüce ahlâk üzerindesin."*[39] *"Sizden Allah'ı(n rızasını) ve ahiret (mutluluğunu) umanlar için, Allah'ın Elçisi en güzel örnektir."*[40] buyurarak ahlâkının mükemmelliğini ve yaşam ölçülerinin modelliğini tescil etmiştir. Sîreti de insanlarla olan ilişkilerinin *empati* esasına dayandığının en güzel şahididir.

Hz. Peygamber, bir yetim olarak dünyaya gelmiş, çocukluğunu yoksulluk içinde geçirmişti. Gençlik çağına geldiğinde, *doğruluk* ve *çalışkan*lığıyla ün yapmış; *sevecen* ve *müşfik* davranışları, *dürüst* ve *Hakk'a uygun* yaşamı, *güzel* ve *örnek ahlâkı,* tüm Mekke halkının *hayranlık, sevgi* ve *saygısına* mazhar olmuştu. Genç bir adam olduğunda, Muhammed Aleyhisselâm *dürüst bir tüccar, nazik, müşfik, sadık bir eş* olarak tanınmaya başladı. Daha sonra Medine Devleti'nin başkanı olduğunda *merhametli, affedici, hayırsever* ve *âdil* bir yönetici olarak isim yaptı.

Bütün insanlığa örnek olarak gönderildiği için onun bütün tutum ve davranışları, beşerî münasebetleri ve Allah'a karşı görevleri en mükemmel ölçüdeydi. Bu yüzden, o, bir *takva,* bir *adâlet,* bir *ahlâk* âbidesiydi. İnsanlara güzel ahlâkı ve dürüstlüğü sadece telkin etmiyor, hayatı kuşatan bütün değerleri aynı zamanda bizatihi yaşayarak en mükemmel bir şekilde hayata geçiriyordu. Kur'an'ın övdüğü bir hasleti herkesten fazla benimsiyor, yasaklanan davranışlardan da, herkesten daha çok sakınıyordu. Çünkü onun ahlâkı, bizatihi 'Kur'an ahlâkı'ydı.[41] O (s.a.v.) şöyle diyordu: *"Allah merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse siz-ler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler..."*[42] Çünkü *"insanlara merhamet etmeyene Allah, rahmetle muamele etmez."*[43]

---

39 Kalem, 68/4.
40 Ahzâb, 33/21.
41 *Müslim,* Müsâfirîn 139.
42 *Tirmizî,* Birr 16; *Ebû Dâvûd,* Edeb 66.
43 *Buhârî,* Tevhid 2, Edeb 27; *Müslim,* Fedâil 66; *Tirmizî,* Birr 16.

A-Çocuklara Karşı Davranışlarında Hz. Peygamber'den Empati Örnekleri

Evlât, Allah'ın insana bahşettiği bir nimet, toplumların da geleceği ve teminatıdır. Bekasını sürdürmek isteyen toplumlar, gelecekleriní sağlam temeller üzerine bina etmek durumundadırlar. Bu temeller çocuklar; yani gelecek nesillerdir. Ana-babaların en önemli görevlerinden biri, iyi nesiller yetiştirmektir. İdeal bir nesil, iyi bir aile terbiyesi ve mükemmel bir eğitimle yetişir. Çocuklarına karşı empati kurabilen aileler, çocuklarını eğitmede daha başarılı oldukları ise bilimsel bir gerçektir.

Hadis literatürüne bakıldığında Hz. Peygamber'in, çocuk olsun yetişkin olsun, diğer insanlarla olan ilişkilerini empati temeli üzerine bina ettiğini görmek zor değildir. Kişilerle yaşına, konumuna, anlayış kapasitesi ve benzeri durumlarına göre konuşur, ona göre davranış sergilerdi.

Empati kurabilmenin en önemli unsurlarından biri sevgi, şefkat ve merhamettir. Çocuklarla çocuklaşmak, onları sevip okşamak, seviyelerine inebilmek şefkat ve merhamet duygularının canlı örnekleridir. Bu duyguların, gerçek anlamlarını Hz. Peygamber'in hayatında bulduklarında ise şüphe yoktur. Çünkü o bir sevgi ve merhamet âbidesiydi. Oğlu İbrahim vefat ettiğinde ağlamış, "Sen de mi Ey Allah'ın Rasûlü?" dediklerinde, *"Evet, ben de! Bu rahmet ve şefkat(in ifadesi)dir. Şüphesiz göz ağlar, kalp mahzun olur... Ey İbrahim! Bizler senin ayrılığınla pek mahzun ve kederliyiz. "* demişti.[44] Kızının evine gittiğinde, *"Oğullarımı bana çağırın!"* der, torunlarını getirtip kucağına alır, onları okşar, sever, koklardı.[45] *"Kureyş kadınlarının iyisi, çocuklara küçüklüklerinde en şefkatli olanlardır."* derdi.[46] Bir gün göçebe bir Arap, Allah'ın Elçisi'nin çocuklarla oynadığını, onları kucağına alıp, öpüp okşadığını görünce şaşırdı. *"Siz çocukları öpüp okşar mısınız? Biz onları hiç öpüp okşamayız!"* dediğinde, ona, şaşkın ve bir o kadar da üzgün bir edâ ile, *"Allah gönlünden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim."* cevabını verdi.[47] Diğer bir nakle göre, Rasûlullah (s.a.v.) bir gün torunu Hasan'ı öperken yanında Akra' b. Hâbis adında biri vardı. Onun bu hareketini tuhaf karşılayarak, "Benim on tane çocuğum var. Fakat onlardan hiçbirini öpmedim." dedi. Bunu duyan Hz. Peygamber onun bu hâline üzülerek *"Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."* buyurdu.[48] Hz. Peygamber'in çocuklara olan bu sevgi ve şefkat dolu yaklaşımı, onları öpüp okşaması ne kadar empatik ise, söz konusu bedevî ve Akra' b. Hâbis'in çocuklarını hiç öpüp okşamamaları da empatiden o kadar uzaktır; çocukları anlamamak, duygularına nüfuz edememektir; oysa onların da sevgiye, okşanmaya ve ana-baba sevgisine ihtiyaçları vardır.

Allah'ın Rasûlü, çocukları, değer olarak büyükler gibi, fakat duygu ve davranışlarında yaşlarına göre algılardı. Onlarla karşılaştığında selâm verir, [49] imkân bulduğu her platformda seviyelerine iner, konuşur; kucağına alır,

---

[44] *Buhârî,* Cenâiz 43.
[45] *Tirmizî,* Menakıb 30.
[46] *Buhârî,* Nafakât 9.
[47] *Buhârî,* Edeb 18, 22.
[48] *Buhârî,* Edeb 18; *Müslim,* Fedâil 65; *Tirmizî,* Birr 12; *Ebû Dâvûd,* Edeb 156.
[49] *Buhârî,* İsti'zân 15.

öper, okşardı.[50] Bazen onlarla şakalaşır, bazen de oynardı.[51] Mahmûd İbnu'r-Rabî', bir defasında, *"Beş yaşımda iken Rasûlullah'ın bir kere bir kovadan ağzına su alıp yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum.*[52]" demişti.

Enes'in (r.a.) daha henüz oyun çağında, Ebû Umeyr lakabıyla çağrılan bir kardeşi vardı; kuşlarla oynamayı çok sever, sürekli onlarla oynardı. Kuşunun adı Gumeyr idi veya oynadığı kuşlara Gumeyr denirdi. Bir gün Ebû Umeyr'i üzgün görünce ona ne olduğunu sordu. Kuşunun öldüğünü söylediler. Hz. Peygamber derhal yanına gitmiş, ona kafiyeli bir şekilde; "Ey Ebû Umeyr, ne yaptı Gumeyr?!" diyerek onunla önce şakalaşmış, sonra da teselli etmeye çalışmıştır.[53]

Câbir b. Semure (r.a.) anlatıyor: "(Çocuktum). Rasûlullah (s.a.) ile birlikte ilk namazı kılmıştım. Namaz bitince ailesinin yanına gitmek üzere çıkmıştı. Onunla beraber ben de çıktım. Onu çocuklar karşıladı. Bunun üzerine onların yanaklarını bir bir okşamaya başladı. Benim yanağımı da okşamıştı."[54] O, çocuklar arasında ayırım gözetmez, herkesle tek tek ilgilenirdi. Ona hizmet eden bir Yahudi çocuğu vardı. Bir gün hastalandı. Allah'ın Elçisi haberini alınca kalkıp ziyaretine gitti.[55] Mekke'ye geldiğinde kendisini, Abdulmuttaliboğullarının çocukları karşılamıştı. Resûl-i Ekrem (s.a.) onlardan birini önüne, diğerini de arkasına bindirmişti.[56] Bir gün namaz kılarken, torunu Umâme bt. Zeyneb ve Ebû'l-'Âs b. Rabîa yanına gelmişti. İkisini de sırtına aldı. Secdeye gittiğinde onları incitmeden yere koyuyor, kalktığında yine sırtına alıyordu.[57]

Abdullah b. Şeddâd, bu olaya benzer babasının bir hatırasını şöyle nakleder. Bir gün babam dedi ki: "Resûlullah akşam veya yatsı vakitlerinden birinde yanımıza gelmişti. Hasan veya Hüseyin'den birini yanında taşıyordu. Namaz kılmak için çocuğu yere bıraktı; sonra öne geçti. Ardından tekbir getirip namaza durdu. Sonra namaz sırasında uzunca bir secde yaptı. Secde çok uzadığı için başımı kaldırıp baktım. Çocuğun Resûlullah'ın sırtına binmiş bir vaziyette beklediğini gördüm. Hemen secdeme döndüm. Namaz bitince; "Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz sırasında öyle uzun bir secde yaptınız ki, bir hadise oldu veya vahiy indi zannettik!" dediler. "Hayır! Bunlardan hiçbiri olmadı. Fakat, oğlum sırtıma binmişti. Acele edip hevesi geçmeden sırtımdan indirmeyi uygun görmedim (kendisi ininceye kadar bekledim)."[58] buyurdu.

Ya'la b. Mürre (r.a.) anlatıyor: "Bir grup sahabî, Rasûlullah'la birlikte davet edildikleri bir yere gidiyorlardı. Yolda, torunu Hüseyin'e rastladılar; çocuklarla oynuyordu. Rasûlullah çocuğu görünce ilerleyip cemaatin önüne geçti ve Hüseyn'i tutmak için ellerini açtı. Çocuk ise sağa sola kaçmaya başladı. Rasûlullah da onu takliden sağa sola koşarak tutuncaya kadar peşinden koştu. Yakalayınca ellerinden birini çenesinin altına diğerini de

---

50 *Buhârî,* Edeb 22.
51 *Buhârî,* İlm 18.
52 *Buhârî,* İlm 18.
53 *Buhârî,* Edeb 81, 112; *Müslim,* Edeb 30; *Ebû Dâvûd,* Edeb 69; *Tirmizî,* Salât 131, Birr 57.
54 *Müslim,* Fezâil 80.
55 *Buhârî,* Cenâiz 80, Mardâ 11; *Ebû Dâvûd,* Cenâiz 5; *Ahmed b. Hanbel,* III, 280, no. 14010.
56 *Nesâî,* Menâsik 121.
57 *Buhârî,* Salât 106; *Müslim,* Mesâcid 41-43; *Ebû Dâvûd,* Salât 165.
58 *Nesâî,* İftitah 83.

ensesine koyup öptü ve; *"Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim! Kim Hüseyin'i severse Allah da onu sevsin..."* buyurdu.[59]

Ummu Hâlid adında bir sahabî küçükken babasıyla birlikte Hz. Peygamber'e gitmişti. Bu arada Nübüvvet mührüyle oynamaya başladı. Babası onu azarladı. Allah'ın Rasûlü, *"Onu bırak!"* dedi. Sonra çocuğa döndü. Üzerinde sarı bir elbise vardı. *"Bu elbise sırtında paralansın!"* diye dua emiş ve onunla şakalaşmıştı.[60]

Bütün bu örnekler, Hz. Peygamber'in çocuklara karşı ne kadar empatik olduğunu, onları anlayıp ona göre davrandığını ve seviyelerine inip duygularına göre hitap ettiğini göstermektedir.

B- Aile Bireylerine Karşı Davranışlarında Hz. Peygamber'den Empati Örnekleri

Ana-baba ve çocuk ilişkilerinin sağlıklı yürümesinde en önemli etken, karşılıklı iletişim kurmayı ve empatik davranmayı başarabilmektir. İletişim için sadece bilgi yetmemekte; sabır, anlayış ve sevgi ile beraber empatiyi de içselleştirmek gerekir. Kuşaklar arası çatışma diye ifade edilen anlaşmazlıkların çoğu empati kuramamak ve tarafların birbirlerini anlayamamasından kaynaklanmaktadır. Hassasiyet gerektiren bir algılama biçimi olan empati, fevriliği kabul etmez. Bütün olaylar karşısında düşünmeyi ve teenni ile hareket etmeyi gerektirir. Aksi takdirde sergilenecek tepkisel davranışlar yanlış olur ve istenmeyen sonuçlar doğurabilir.

İnsan sosyal bir varlıktır; tek başına yaşaması mümkün değildir; hayata, tamamen ana-babaya bağımlı olarak onların bakım ve koruması altında başlar. Ana rahminden başlayıp yetişkin bir birey oluncaya kadar, bedensel ve ruhsal gelişiminin her aşamasında ana-babanın emeği vardır. Bu yüzden ana-babanın, evlâdı üzerinde emeği ve hakkı çoktur.

İslâm dini aileye büyük önem verir. Çünkü aile, toplumun çeğirdeğidir. Ailenin temel unsurları anne, baba, evlât ve -varsa- hizmetçilerdir. Aile fertlerinin karşılıklı hak ve görevleri vardır. Evlâtlar açısından bakıldığında, aile içerisinde en çok hakka sahip olan annelerdir. Çünkü evlâda en çok emek veren, ona en çok hizmeti geçen annedir. Onun evlâda yönelik sıkıntıları hâmile kaldığı andan itibaren başlar ve ömür boyu devam eder.

Evlâdın, ana-babanın sunduğu hizmeti maddî bir karşılıkla ödemesi elbette mümkün değildir. Bu gerçeğin bir ifadesi olarak 'ana-baba hakkı ödenmez', denmiştir. Buna karşılık evlâdın yapabileceği tek şey, ana-babanın kendisine sunduğu annelik ve babalığın idrakinde olması, minnettarlığının şuurunda olduğunu ana-babasına ihsas ettirmesi, zamanı geldiğinde üzerine düşeni yapmasıdır.

Evlât üzerinde annenin hakkı üç kat daha fazla olmakla beraber babanın da evlâdı üzerinde hakkı vardır. Çocuğun maddî ihtiyaçlarının karşılanması, bakımı ve terbiye sorumluluğu, İslamiyete göre babaya aittir.

---

[59] *İbn Mâce*, Sunne 11.
[60] *Buhârî*, Edeb 17.

Ayrıca doğumdan sonra annenin maruz kaldığı maddî ve mânevî sıkıntılara o da ortak olmuştur. Şu halde evlât her ikisine de borçludur ve onlara medyûn-u şükrandır.

Anne ve babanın değerini bilip, onları Allah'ın rahmet ve mağfiretine ulaşmaya vesile sayanlar, bu dünyada da, öteki dünyada da en talihli insanlardır. Onların varlıklarını bir yük kabul edip, hayatlarına karşı bıkkınlık gösterenler ise, bahtı kara nasipsiz insanlardır. Çünkü ana-babaların her şeyin üstünde hakları vardır.

Hz. Peygamber yetim yetişti. Ana-babasına bizzat hizmet etme imkânı bulamadı; fakat anne ve babanın ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. Nakledildiğine göre Câhime isimli bir sahabî, Rasûlullah'tan savaşa katılmak için izin istemişti. Hz. Peygamber ona annesinin sağ olup olmadığını sordu. "Evet!" cevabını alınca, *"(Git) Annene hizmet et! Çünkü Cennet annelerin ayakları altındadır."*[61] buyurdu.

Ana-babaya hizmet; muhtaç olmaları durumunda onların yeme, içme ve giyim gibi ihtiyaçlarını karşılamak, eziyet etmemek, ağır söz söylememek, yaşlılık ve hastalıklarında bakmak, vefatlarında defnetmek... gibi hizmetleri kapsar.[62]

Rasûlullah'ın eşlerinden Esma (r.a.), bir defasında, henüz Müslüman olmamış annesi kendisine geldiğinde; "Ya Rasûlallah! Annem bana geldi. Benden ilgi bekliyor. Kendisiyle ilgilenip yardım edeyim mi?" diye sormuş, bu soruya Hz. Peygamber, *"Evet! Onunla ilgilen!"* cevabını vermiştir.[63] Kur'an'ın[64] yanı sıra, bu hadiste de belirtildiği gibi anne veya baba gayr-i müslim bile olsa, onlara ilgi göstermek, dünya ile alâkalı hizmetlerinde kusur etmemek gerekir. Bütün bu karşılıklı hak ve görevleri ideal düzeyde yerine getirebilmek için empatinin içselleştirilmesi gerektiğinde ise şüphe yoktur.

Evlilik hayatının da uyumlu bir şekilde yürümesinde empatinin payı büyüktür. Bilimsel araştırmalar evlilik uyumunu belirleyen en anlamlı unsurun empati olduğunu belirtmektedir. Eşler birbirlerine empati kurabilirlerse, bir olumsuzluk durumunda, niye öyle davrandıklarını daha iyi anlayıp hoş karşılayabilirler. Çünkü empati, olumsuzluklar karşısında bağışlamayı ve unutmayı sağlayan bir işlev de görebilmektedir.[65]

Hz. Peygamber'in aile hayatı empati örnekleriyle doludur. O, eşlerine sevgi ve şefkatle muamele eder, onlara ev işlerinde yardım ederdi. Keçisini sağar, söküklerini diker, kendi işini kendisi görürdü.[66] Ashabına, *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi davrananınızdır."* derdi.[67]

Hz. Âişe bir hatırasını şöyle anlatır: "Bir gün Allah'ın Rasûlü, yanımda iki cariye Buas Savaşı ile ilgili hamâsi türküler söylerken çıkageldi. Gidip

---

61 *Nesâî,* Cihâd 6.
62 Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili,* İstanbul 1971, VI, 3846 , (Eser Kitabevi).
63 *Müslim,* Zekât 49, 50.
64 Lokmân, 31/15.
65 http://www.ntvmsnbc.com/news/191390.asp?cp1=1
66 *Ahmed b. Hanbel,* VI, 256, no. 26237.
67 *İbn Mâce,* Nikâh 50; *Dârimî,* Nikâh 55.

yatağın üzerine yan üstü uzandı ve yüzünü de ters tarafa çevirdi. Derken babam Ebû Bekir içeri girdi. "Rasûlullah'ın evinde şeytan çalgısı öyle mi?!" diyerek hemen oracıkta beni azarladı. Bunun üzerine Rasûlullah ona döndü ve, "Bırak onları (söylesinler!)" buyurdu. Onlar sohbete dalıp dikkatlerini bizden çekince, ben cariyelere göz işareti yaptım da kalkıp gittiler."[68]

Hz. Aişe devamla der ki: "Bir bayram günüydü. Siyahîler, mescidde kılınç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Ben mi Resûlullah'tan taleb ettim, yoksa o mu kendiliğinden arzuladıydı (hatırlamıyorum). "Seyretmek ister misin?" buyurdular. Ben, "Tabii!" dedim. Kalktı, beni arka tarafına aldı, yanağım yanağına dayalı olduğu halde dikilip seyrettik. O, "Ey Erfideoğulları göreyim sizi (oynayın)!" diyordu. Ben usanıncaya kadar böyle devam ettik. Usandığımı farkedince, "Yeter mi?" buyurdular. Ben, "Evet!" dedim. "Öyleyse git!" dediler."[69]

Allah'ın Rasûlü, kızı Fatıma ziyaretine geldiğinde ayağa kalkar, ona doğru yönelir, elinden tutar, önce onu öper, sonra da yer verir, oturturdu.[70] O, hizmetçilerine karşı da çok müşfik ve empatik davranırdı. Hz. Enes'i (r.a.) çağırdığında son derece yumuşak ve gönül alıcı bir edâ ile "Evlâdım!" diye seslenir,[71] ona ve diğer azatlısı Zeyd'e (r.a.) öz evlâdı gibi muamele ederdi. Bizatihi Enes (r.a.), on yıl hizmetinde bulunduğu Resûl-i Ekrem'in, ona, bir kez olsun, herhangi bir işten dolayı, "Bunu niçin böyle yaptın?" veya "Niçin böyle yapmadın?" demediğini nakleder. Ashabına, *"Hizmetçileriniz sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin elinizin altına (yönetiminize emanet olarak) vermiştir. Kimin sorumluluğu altında böyle bir kardeşi varsa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin ve ona gücünün yetmeyeceği bir iş yüklemesin; eğer ona ağır bir iş yüklerse, ona yardım etsin!"*[72] derdi.

Bir gün azatlısı Zeyd'in oğlu Usâme'yi, 'Arfe'den Müzdelife'ye kadar, Fadl b. 'Abbâs'ı da Müzdelife'den Mina'ya kadar bineğinin arkasına bindirdiği nakledilir.[73] O, aileden biri olarak kabul ettiği Üsâme'yi bir yere giderken beraberinde götürdüğünde arkasına bindirir, öyle giderdi.[74]

Ebû Bekr'in (r.a.) naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) bir defasında, "Emri ve sorumluluğu altında bulunanlara kötü muamele eden kimse cennete girmeyecek" demişti. "Ey Allah'ın Rasûlü! Siz bize, 'Bu ümmet, köle ve yetimi en çok olan ümmettir.' diye haber vermediniz mi?" dediler. Resûl-i Ekrem; "Evet! Öyleyse onlara çocuklarınıza verdiğiniz değer gibi değer verin ve yediklerinizden yedirin!" buyurdu.[75]

---

68 *Buhârî,* Îydeyn 2, 3, Cihâd 81; *Müslim,* Îydeyn 19.
69 *Buhârî,* Îydeyn 2, Cihâd 81; *Müslim,* Îydeyn 19.
70 *Ebû Dâvûd,* Edeb 144; *Tirmizî,* Menâkıb 60.
71 *Tirmizî,* İlm 16.
72 *Buhârî,* İmân 22.
73 *Buhârî,* Hacc 22, 101.
74 *Buhârî,* Cihâd 59, 127, Meğâzî 49, 77, Tefsîr Sûre 3, 15, Merdâ 15, Libâs 98, Edeb 115, İsti'zân 20; *Müslim,* Hac 147, Cihâd 116, *Ebû Dâvûd,* Menâsik 56, 63, *Tirmizî,* Hac 54, *İbn Mâce,* Menâsik 84; *Dârimî,* Menâsik 34; *Ahmed b. Hanbel,* I, 72, 75, 76, 81, 157.
75 *İbn Mâce,* Edeb 10; *Ahmed b. Hanbel,* I, 12.

C- Diğer İnsanlara Karşı Davranışlarında Hz. Peygamber'den Empati Örnekleri

Resûl-i Ekrem (s.a.v.), insanî ilişkilerini, *sevgi, hoşgörü, şefkat* ve *merhamet* üzerine bina etmişti. Bütün insanlara *nezaket, sevgi* ve *şefkat*le muamele eder, düşmanlarına bile sert ve ölçüsüz davranmazdı. Allah Teala, Elçisinin bu özelliğine, *"(Ey Rasûlüm!) Allah'ın rahmeti sayesinde, sen insanlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, insanlar çevrenden dağılır giderlerdi."*[76] sözleriyle temas etmektedir.

"Müminler, birbirlerini sevmede, birbirlerini acımada ve birbirlerine şefkat göstermede bir vücut gibidirler. O vücudun herhangi bir organı rahatsızlandığında, diğer organlar da uykusuzluk ve rahatsızlık gibi nedenlerle etkilenir ve hastalanırlar."[77] sözleri de o yüce peygambere aittir. Hz. Peygamber bu sözleriyle bütün müminlerin birbirlerine karşı empati kurarak muamele etmelerini teşvik etmete ve esasında empatik davranmanın müminlerin övülen bir hasleti olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in bu mesajı, Müslümanın her hareketine ve hayatın bütün alanlarına yön verecek niteliktedir. Çünkü o her şeyi *sevgi* üzerine bina etmiş *rahmet* peygamberiydi.[78] Onun *sevgi* ve *merhameti* belli bir kesime değil, *inancı, rengi, ırkı, makam* ve *cinsiyeti* ne olursa olsun, Allah'ın yarattığı tüm mahlûkata yönelikti. Nitekim bir ara bazı insanlar Allah'ın Elçisine gelerek müşriklere beddua etmesini istedi, bu istek karşısında yüzünün rengi değişti ve, *"Ben dünyaya beddua etmek için gönderilmedim; ben sadece rahmet olarak gönderildim."* cevabını verdi.[79]

İnsanların kusurlarını asla yüzlerine vurmaz, azarlayıp ayıplamazdı. Gördüğü hatalardan dolayı insanları uyarırken, herhangi bir şahsı hedef almaz, isim zikretmezdi; dolaylı ifadeler kullanır; *"Bazı kimselere ne oluyor da şöyle şöyle yapıyorlar."*[80] diyerek, sadece o hareketin doğru olmadığını açıklardı.

Statüsü ve konumu ne olursa olsun herkese eşit davranır, insan olarak herkese aynı değeri verirdi. Makam ve statüsünü kullanarak hiç kimseyi ezmediği gibi başkalarının ezmesine de müsaade etmezdi.[81]

Muaviye b. Süveyd bir hatırasını şöyle anlatır: "Bir gün hizmetçimize bir tokat attım ve kaçtım. Sonra öğlen olmadan eve döndüm. Babamın arkasında namaz kıldım. Babam hizmetçiyi de beni de çağırdı. Sonra hizmetçiye, 'Misilleme (onun yaptığınının aynısı) yap!' dedi. Fakat hizmetçi beni affetti. Bunun üzerine babam şöyle dedi: 'Biz Mukarrinoğulları, Rasûlullah'ın (s.a.v.) zamanında bir tek hizmetçimiz vardı. Ona birimiz bir tokat attı. Bu hadise Rasûlullah'ın kulağına gitti. Bunun üzerine 'Onu azad edeceksiniz!' buyurdu. Kendisine, 'Ondan başka hizmetçileri yok!' dediler.

---

76 Al-i İmrân, 3/159.
77 *Buharî,* Edeb 27; *Müslim,* Birr 66.
78 Enbiyâ, 21/107.
79 *Müslim,* Birr 87.
80 *Buhârî,* Ezân 92.
81 *Buhârî,* İman 22, Itk 15, Edeb 44; *Müsiim,* Eyman 40; *Ebû Dâvûd,* Edeb 133; *Tirmizî,* Birr 29.

Bu kez, 'Öyleyse onun hizmetinden yararlansınlar. Fakat ne zaman imkân bulurlarsa derhal onu serbest bıraksınlar!' buyurdu."[82]

Ebû Hureyre (r.a.) de Hz. Peygamber'in, "Birinize hizmetcisi yemeğini getirdiğinde, beraber yemek üzere onu sofraya oturtsun. Oturtmayacaksa bari bir iki lokma veya bir iki yiyecek versin. Zira yemeğin pişirme zahmetini o çekmiştir."[83] buyurduğunu nakleder.

Ebû Mes'ud el-Bedrî (r.a.) de şöyle bir hatırasını nakleder: "Ben köleme kamçıyla vuruyordum. Arkamdan bir ses işittim. 'Ebû Mes'ûd, bilesin ki!' diyordu. Öfkeden sesi tanıyamadım. Bana yaklaşınca onun Resûlullah (s.a.v.) olduğunu gördüm. O hâlâ 'Ebû Mes'ûd bilesin ki! Ebû Mes'ûd bilesin ki!' diyordu. Kamçıyı elimden attım. Yanıma geldiğinde, 'Ebû Mes'ûd! Bilesin ki Allah'ın senin üzerindeki gücü, senin bu kölenin üzerindeki gücünden daha fazladır.' buyurdu. Bunun üzerine, 'Bundan sonra ebediyen köle dövmeyeceğim' dedim."[84] Hz. Peygamber'in Ebû Mes'ud'a Allah'ın gücünü hatırlatması onu empati kurmaya sevkedecek niteliktedir.

Bir defasında Mescidin içinde, bevl etmeye kalkışan bir bedeviye müdahale etmeye kalkışanlara mâni olmuş, o engin hoşgörüsü ve empatik tavrıyla, *"bırakın ihtiyacını görsün"* dedikten sonra, işini bitirince bir kova su döktürerek o yeri temizletmişti.[85]

O, dinî tebliğde de son derece müşfik davranırdı. Ebû Mûsa (r.a.) anlatıyor: "Rasûlullah, beni ve Muaz'ı Yemen'e göndermiş ve, 'İnsanları dine (tatlılıkla) davet edin. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Uyumlu olun, geçimsiz olmayın.' diye tenbih etmişti."[86]

Hz. Peygamber, insanların isteklerini yerine getirmede de durumlarını dikkate alırdı. Bir gün Ebû Zerr (r.a.) görev istemiş, Resûl-i Ekrem'e, "Ey Allah'ın Rasûlü! Beni memur tayin edemez misin?" demişti. Bu söz üzerine, elini Ebû Zerr'in omzuna vurarak; "Ey Ebû Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. Hakkını veremediğin takdirde kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hakederek alır ve vazifesi gereği üzerine düşen sorumlulukları eksiksiz yerine getirirse o başka."[87] buyurdu. Ebû Dâvud'un bir nakli; "Ey Ebû Zerr, ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına da velilik yapma!"[88] şeklindedir. Hz. Peygamber, Ebû Zerr'in durumunu dikkate alarak, "Ben senin yerinde olsam ağır sorumluluk gerektiren yöneticilik istemem." demeye getiriyor. Aslında Hz. Peygamber burada empati gereği Ebû Zerr'i düşünmektedir. Çünkü yetenek ve karakteri bu göreve müsait değildi.

---

82 *Müslim,* Eymân 31; *Tirmizî,* Nüzür 14; *Ebû Dâvûd,* Edeb 133.
83 *Buhârî,* Et'ime 55, Itk 18; *Tirmizî,* Et'ime 44; *Ebû Dâvûd,* Et'ime 51; *Müslim,* Eyman 42.
84 *Müslim,* Eymân 34; *Ebû Dâvûd,* Edeb 133; *Tirmizî,* Birr 30.
85 *Buhârî,* Vudû' 58, Edeb 35, 80, Tahâret 98-100; *Müslim,* Tahâret 98-100; *Ebû Dâvûd,* Tahâret 136; *Tirmizî,* Tahâret 112; *Nesâî,* Tahâret 44; Miyâh 2; *İbn Mâce,* Tahâret 78; *Dârimî,* Vudû' 62; *Muvattâ',* Tahâret 111; *Ahmed b. Hanbel,* II, 239.282, 503, III, 110,114, 167, 191, 226.
86 *Buhârî,* Megâzi 60, İcâre 8, İstitâbe 2, Ahkâm 7, 12; *Müslim,* Cihâd 7, Eşribe 71; *Ebû Dâvûd,* Hudûd 1; *Nesâî,* Tahâret 4.
87 *Müslim,* İmâret 17; *Ebû Dâvûd,* Vesâyâ 4; *Nesâî,* Vesâyâ 10.
88 *Ebû Dâvûd,* Vesâyâ 4; *Nesâî,* Vesâyâ 10..

Hz. Peygamber, biri kendisine gelip de durumunu rahat bir şekilde arzedemeyenlere rahatlatıcı sözler söyler, rahatlatmaya çalışırdı. Bir gün yanına bir adam geldi. Bir müddet onu dinledikten sonra korkudan omuzları titremeye başladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem; "Sakin ol! Ben bir kral değilim, ben güneşte kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."[89] diyerek onu rahatlatmaya çalıştı.

Her işte mutedil olmayı sever, aşırılıklara karşıydı. Bütün aşırılıklar empati kurmaya engeldir. Müspet manada aşırılıklar, ileride ihmale; ihmal anlamında aşırılıklar ise ideal olan uygulamaların ihmaline yol açar. Birkaç sahabî evine giderek Resûlullah'ın eşlerine evdeki ibadetini sordular. Fakat aldıkları cevap onları tatmin etmedi. Hz. Peygamber'in ibadetini azımsar gibi oldular. "Rasûlullah kim, biz kimiz? Allah O'nun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir (bu sebeple O'na az ibadet de yeter) dediler. İçlerinden biri, "Ben artık hayatım boyunca her gece namaz kılacağım"; ikincisi, "Ben de hayatım boyunca hep oruç tutacağım, bir günü bile terk etmeyeceğim."; üçüncüsü ise, "Ben de eşimi tamamen terkedip, onunla beraber olmayacağım." dedi. Bilâhere durumdan haberdar olan Hz. Peygamber onları çağırtarak; "Sizler böyle böyle söylemişsiniz öyle mi? Allah'a yemin olsun ki, O'ndan en çok korkanınız ve yasaklarından en çok kaçınanınız benim. Fakat buna rağmen, bazen oruç tutarım, bazen tutmam, namaz kılarım, uyurum da; eşlerimle beraber de olurum. Benim sünnetim budur, kim sünnetimi beğenmezse benden değildir" buyurdu.[90] Burada söz konusu sahabîlerin yapmaya çalıştıkları şey, empatik değildir. Eşleri ve aile bireylerini ihmal etmek, onların duygularını hiçe saymak bencilliktir. Hz. Peygamber buna müdahale etmiştir. Çünkü daha çok ibadet yapma adına başkalarının hakkını ihlâl etmek doğru ve empatik değildir.

Hz. Peygamber sözlü ve fiili olarak başkasına rahatsızlık vermemeye özen gösterdiği gibi beden diliyle de rahatsızlık vermemeye dikkat ederdi. Saçları dağınık olup görüntüsüyle çevreye rahatsızlık verenleri uyardığı gibi[91], ter kokularıyla rahatsızlık verilmemesi için de haftada en az bir kere yıkanmayı tavsiye etmiş, bu yüzden Cuma günü gusul boy abdesti almayı buluğ çağına ermiş herkese vacip derecesinde sünnet kılmıştır.[92] Ayrıca ağız kokularına meydan vermemek için diş temizliğine, imkân bulduğunda güzel koku sürünmeye de büyük önem vermiştir.[93] Bu uyarılara göre hareket etmek empatik davranışın bir gereğidir.

Allah'ın Rasûlü darda kalanları en iyi anlayanlardandı. Yolculuk esnasında geride kalır, kafilede hayvanı zayıf olanları terkisine alır, kafileye yetiştirmek için de zayıf hayvanları sürer ve sahibine dua ederdi.[94]

O muhtaç olanlarla da yakından ilgilenirdi. Ebû Eyyûb el-Ensârî'den nakledildiğine göre, bir adam tedirgin bir şekilde acele ile Hz. Peygamber'in bineğinin gemine yapışarak önünü kesti ve, "Ey Allah'ın Rasûlü bana

---

89 *İbn Mâce,* Et'ime 30.
90 *Buhârî,* Nikâh 1; *Müslim,* Nikâh 5; *Nesâî,* Nikâh 4.
91 *Ebû Dâvûd,* Libâs 17.
92 *Muvattâ',* Cumu'a 2.
93 *Buhârî,* Cumu'a 2, 3, 12, Ezân 161, Şehâdât 18; *Müslim,* Cumu'a 5; *Muvattâ',* Cumu'a 4; *Ebû Dâvûd,* Tahâret 129; *Nesâî,* Cumu'a 6, 8; *Tirmizî,* Salât 381.
94 *Ebû Dâvûd,* Cihâd 103.

öyle bir amel söyle ki beni cennete götürsün!" dedi. Onun bu tavrını beğenmeyen çevredekiler, "Ne oluyor, ne oluyor?" diyerek ona engel olmak istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Ne olacak, belki bir ihtiyacı var!" buyurdu ve onların müdahalesine engel oldu. Akabinde; "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan O'na kulluk edersin, namazı kılarsın, zekâtı verirsin, sıla-ı rahim yaparsın!" dedi ve bineğinin gemini/yularını bırakmasını söyledi.[95] Hz. Peygamber önce onu empatik bir yaklaşımla anlamaya çalıştı. Bu sebeple kaba da olsa onun bu tavrını anlayışla karşıladı. Sonra sorusuna uygun bir şekilde cevap vererek onu rahatlattı.

Hz. Peygamber, problemlerin çözümünde katı davranmaz duruma göre alternatifler sunardı. Bir adam Rasûlullah'a (s.a.v.) gelerek, "Helâk oldum, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Allah'ın Elçisi, "Seni helak eden şey nedir?" diye sordu. Adam; "Ramazan içinde hanımımla temasta bulundum!" dedi. Resûlullah; "Öyleyse bir köle azad et!" buyurdu. Adam; "Kölem yok ki!" dedi. Allah'ın Elçisi, "Üst üste iki ay oruç tut!" buyurdu. Adam; "Tahammül edemem ki!" dedi. Resulullah; "Öyleyse altmış fakir doyur!" buyurdu. Adam; "Bu kadar yiyeceği bulamam!" dedi. Bunun üzerine Allah'ın Elçisi, adama; "Otur!" dedi. Adam oturdu. Bu şekilde beklerken biri bir sepet hurma getirdi. Allah'ın Elçisi, "Haydi bunu götür ve tasadduk et!" buyurdu. Adam; "Ey Allah'ın Resulü! Seni Hak ile gönderen Zat'a yemin olsun ki, şu Medine'de yaşayan aileler içerisinde buna bizden daha muhtaç bir aile yoktur!" dedi. Allah'ın Elçisi bu kez, "Öyleyse haydi götür, ailene yedir!" buyurdu.[96]

Bir gün yolda yürürken ona arkadan bir bedevi yetişti. Resûl-i Ekrem'in (s.a.) üzerinde kenarları sert bir hırka vardı. Bedevî hırkadan tutup onu kuvvetle çekti. O kadar ki hırkanın kenarı boynunu zedeledi. Bedevî sert ve kaba bir edâ ile; "Ey Muhammed! Yanındaki Allah'ın malından bana da verilmesini emret!" dedi. Resûl-i Ekrem adama döndü, baktı ve güldü. Sonra da ona bir şey söylemeden bir şeyler verilmesini emretti.[97]

Kays b. Sa'd b. Ubâde (r.a.) bir hatırasını şöyle anlatır: "Bir gün Allah'ın Rasûlü bizi, evimize ziyarete gelmişti. 'Esselâmü aleyküm ve rahmetullah!' dedi. Babam, Rasûlullah duymayacak şekilde çok hafif bir sesle selamını aldı. Babama, 'Resulullah'a izin vermiyor musun?' dedim. O, 'Bırak, bize daha çok selam versin!' dedi. Resûlullah tekrar; 'Esselâmü aleyküm ve rahmetullah!' dedi. Babam Sa'd yine hafif bir sesle selamını aldı. Sonra Rasûlullah üçüncü kez, 'Esselâmü aleyküm ve rahmetullah!' dedi. Babamın kısık sesini duymayınca geri döndü. Bu kez babam Sa'd, peşine düştü ve; 'Ey Allah'ın Rasûlü, ben senin selâmını işitiyordum. Fakat, bize daha fazla selâm vermen için selâmını alçak sesle alıyordum.' dedi. Bunun üzerine Rasûlullah onunla birlikte geri döndü. Ondan su isteyip yıkandı. Sonra Sa'd, zaferan veya versle boyanmış bir havlu verdi, ona sarındı; daha sonra ellerini kaldırıp; 'Allah'ım, Sa'd b. Ubâde ailesine mağfiret ve rahmet buyur!' diye dua etti. Sonra yemek yedi. Geri dönmek

---

95 *Buhârî,* Zekât 1, Edeb, 10; *Ahmed b. Hanbel,* V, 372.

96 *Buhârî,* Savm 30, Hibe 20, Nafakât 13, Keffârât 2-4; *Müslim,* Sıyâm 81; *Ebû Dâvûd,* Tahâret 123, Savm 37; *Tirmizî,* Savm 28; *İbn Mâce,* Sıyâm 14; *Dârimî,* Savm 14; *Ahmed b. Hanbel,* I, 297, II, 241, 281, V, 146.

97 *Buhârî,* Libâs 18, Humus 19, Edeb 68.

istediğinde Sa'd, bir binek hazırladı. Üzerine kadife bir örtü yaymıştı. Rasûlullah merkebe bindi. Sa'd, bana, 'Ey Kays, Rasûlullah'a refakat et!' dedi. Ben de refakat ettim. Yolda Allah'ın Rasûlü bana, 'Benimle sen de bin!' dedi, ben binmek istemedim; bunun üzerine 'Ya binersin, ya dönersin!' buyurdu. Ben de geri döndüm."[98] Burada da Hz. Peygamber'in son derece empatik davrandığını görmekteyiz.

Allah Rasûlü mahremiyete dikkat eder, başkalarını rahatsız edecek bakışlardan sakınırdı. Birinin kapısına gittiğinde, yüzüyle kapıya dönmezdi. Sağ veya sol omzunu çevirir, sonra selâm verirdi. Çünkü o zamanlar kapılarda örtü yoktu.[99]

Gönlü olmadan bir kızın başka biriyle evlendirilmesine müsaade etmezdi. Bir gün genç bir kız, Rasûlullah'a (s.a.v.) gelerek; "Babam beni istemediğim biriyle evlendirdi." diye şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.v.) bu nikâhın kabul veya reddinde yetkiyi kıza bıraktı.[100]

Hz. Peygamber, namaz kıldırmada bile empatik davranır, arkada ağlayan çocuk sesi duyunca namazı kısa keserdi. Enes'ten (r.a.) nakledildiğine göre, bir gün Rasûlullah (s.a.v.), "Bazen uzun tutmak niyetiyle namaza başlarım. Fakat namaz esnasında kulağıma çocuk ağlama sesi geldiği olur; çocuğun ağlamasından annesinin duyacağı elemi bildiğim için bu kez namazı uzatmaktan vazgeçerim."[101] buyurdu. Kendisi bizatihi bu hassasiyeti gösterirken başkalarının da empatik davranmalarını tavsiye eder, aksi davrananları uyarırdı. *"Sizden kim halka namaz kıldırırsa namazı kısa tutsun. Zira cemaatte zayıf, sakat, hasta ve ihtiyaç sahibi kimseler bulunabilir. Tek başına kılınca dilediği kadar uzatsın."* derdi.[102]

O, zenginlere olduğu gibi, fakirlere karşı da *iyi* ve *müşfik* davranırdı. O kadar ki, Hz. Peygamber'in yoksul ve kimsesizlerle oturup kalkması, Mekke'nin kendini beğenmiş zenginlerinin canını sıkıyordu.[103]

İhtiyacı olan hiç kimse yanından eli boş ayrılmaz, her hâl ü kârda fakir, muhtaç, dul ve yetimleri gözetmeye çalışırdı.[104] Yetimlere karşı çok daha merhametli davranır, ashabından da aynı hassasiyeti göstermelerini isterdi. Yüce Allah'ın, *"Yetimi sakın üzme, senden bir şey isteyeni azarlama!"*[105] emrine en çok bağlı olan kendisiydi. Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivayetine göre, Allah'ın elçisi, bir gün iki parmağını birleştirerek, *"Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye edip yetiştiren kimse ile ben, cennette şöyle beraber olacağız."* demişti.[106] *"Bir kimse sırf Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa elinin değdiği her saç teline karşılık sevap alır.*[107]*"* sözleri de, yine o yüce peygambere aittir. Hz. Peygamber, tabiatı

---

98 *Ebû Dâvûd,* Edeb 138.
99 *Ebû Dâvûd,* Edeb 138.
100 *Ebû Dâvûd,* Nikâh 24; *Muvattâ,* Nikâh 7.
101 *Buhârî,* Ezan 65; *Müslim,* Salât 189, 196; *Tirmizî,* Salât 175, 276; *Nesâî,* İmâmet 35.
102 *Buhârî,* Ezan 62; *Müslim,* Salât 186; *Muvattâ',* Cemâ'at 13; *Ebû Dâvûd,* Salât 127; *Nesâî,* İmâmet 35; *Tirmizî,* Salât 175.
103 Bk. Kehf, 18 /128.
104 *Buhârî,* Nafakât 1; *Müslim,* Zühd 41; *Tirmizî,* Birr 44; *Nesâî,* Zekât 78; *İbn Mâce,* Ticârât 1; *Ahmed b. Hanbel,* II, 361.
105 Duhâ, 93/9-10.
106 *Buhârî,* Talâk 25, Edeb 24; *Müslim,* Zühd 42.
107 *Ahmed b. Hanbel,* V, 250.

gereği çok *cömert* ve *hayırsever*di.[108] Ömrü boyunca bir şey isteyene hiçbir zaman *"hayır"* dememiştir.[109] *"Dul ve kimsesizler için çalışan, Allah yolunda cihad eden veya gündüzleri oruç tutup geceleri de ibadet eden kimse gibidir."*[110] derdi. Hz. Hatice, ilk vahiy geldikten sonra şaşkınlık içinde olan Hz. Peygamber'i, *"Korkma! Yaradana yemin olsun ki, Allah seni asla mahcup etmeyecektir; çünkü sen akrabanı gözetirsin, çaresizlerin işine koşarsın, yoksullara yardım edersin, misafire ikram edersin, hakkı gözetirsin."* sözleriyle teselli etmişti.[111]

Allah'ın Elçisi, fakir olsun zengin olsun, hastaları ziyaret eder, cenaze törenlerine katılır,[112] kölelerin davetini kabul ederdi.[113]

Hayatı boyunca insanların iyiliği ve saadeti için çalışmış, bütün zamanını ve gayretini, cahil insanların İslam ışığıyla aydınlanması için sarfetmişti; fakat yine de o insanların elinden, sadece çile ve ıztırap görmüştü. Buna rağmen kendileri için neyin iyi, neyin kötü olduğunu bile bilmeyen o insanların haline üzülürdü.[114]

Allah Rasûlü'nun başka bir büyük özelliği de, şahsî sebeplerden dolayı hiç kimseden *intikam almaması,* azılı düşmanlarını dahi affetmesiydi. Hz. Aişe'nin naklettiğine göre, o, kimseden kendi namına intikam almamıştır.[115] Yine Hz. Aişe'nin anlattığına göre, o, hiçbir zaman yakışıksız veya müstehcen bir sözü ağzına almaz, sokakta yüksek sesle konuşmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, buna mukabil bağışlar, affederdi. Bilindiği gibi Kureyşliler ona hakaret ettiler, alay ettiler, hakir gördüler, sataştılar, saldırdılar, ağır sözler söylediler; onu öldürmeye kalktılar, ona karşı savaştılar. Fakat o, onbin kişilik bir orduyla Mekke'ye muzaffer olarak girdiğinde hiç kimseden intikam almadı. Aksine, herkesi affetti.[116]

Allah'ın Elçisi insanî ilişkiler konusunda, *"Faziletlerin en yükseği, seninle ilişkisini keseni, senin arayıp sorman; seni mahrum bırakana, senin ihsanda bulunman ve sana zulmedeni senin bağışlamandır."*[117] diyordu.

D- Nefse Karşı Empati

Empatinin bir anlamı sorumluluklara karşı duyarlı olmaktır. Duyarlılık gösterilmesi gereken alanlardan biri de kişinin kendi nefsidir. Örneğin, 'vazife' ve 'suç' eylemleri, başkasını ilgilendiren bir yönü olmayıp kişinin kendi nefsinde kalıyorsa, buna 'nefsî görev' ve 'nefsî cürüm' denir. Sağlığa dikkat etmek, hastalandığında tedavi olmak, kişinin kendi bedenine; ilim

---

[108] *Buhârî,* Edeb 39.
[109] *Ahmed b. Hanbel,* VI, 130, no. 25029.
[110] *Buhârî,* Nafakât 1, Edeb 25, 26; *Nesâî,* Zekât 78; *Müslim,* Zühd 41; *Tirmizî,* Birr 44.
[111] *Buhârî,* Bed'u'l-vahy 2.
[112] *Ahmed b. Hanbel,* I, 69, no. 504; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kübrâ,* Iv, 48, no. 6810.
[113] Ali b. El-Ca'd el el-Herevî Bağdadî, *Müsnedu İbni'l-Ca'd,* th. 'Âmir Ahmed Haydar, Beyrut 1410/1990, I, 133, no. 848.
[114] *Buhârî,* Meğâzî 75, De'avât 59; *Müslim,* Fedâilu's-sahâbe 197; *Tirmizî,* Menâkıb 73; *Ahmed b. Hanbel,* II, 242, 448, 502, III, 343.
[115] *Buhârî,* Menâkıb 23, Edeb 80, Hudûd 10; *Müslim,* Fedâil 77; Edeb 4; *Muvattâ',* Hüsnü'l-huluk 2; *Ahmed b. Hanbel,* VI, 32, 114, 116, 130, 182, 223, 229, 232, 262, 281.
[116] *Ebû Dâvûd,* Cihâd 117.
[117] *İbn Hanbel,* III, 438, IV, 148, 158.

ve ibadetler yoluyla ruhunu terbiye etmesi de nefsine/ruhuna yönelik vazifeleridir.[118] Dolayısıyla kişi nefsine karşı da empatik olmalıdır. İnsanın, hangi alanda olursa olsun, aşırılıklar nedeniyle nefsini zarara sokmama gibi sorumluluğu da vardır. Örneğin, Hz. Peygamber devamlı oruç tutmak suretiyle nefse zarar vermeyi uygun görmemiş; senenin tamamını oruç tutmak isteyenlere bir gün tutup bir gün iftar etmeyi tavsiye etmiştir.[119] Olayın muhatabı Abdulah b. Amr, daha fazlasına gücü yettiğini söyleyince, Resûl-i Ekrem, *"Fakat unutma; senin üzerinde eşinin, misafirlerinin, hatta vücudunun bile hakkı vardır."* buyurdu.[120]

Hz. Aişe (r.a.) şunu anlatır: Peygamber Aleyhissalâm'ın bir hasırı vardı, geceleri perde yapıp gerisinde namaz kılardı, gündüzleri de yayıp üzerine otururdu. Halk, Rasûlullah'ın arkasına gelip onun gibi namaz kılmaya başladı. Sayı gittikçe arttı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) onlara yönelerek şunu söyledi: *"Ey insanlar, güç yetireceğiniz işleri yapın. Zira siz ibadet etmekten usanmadıkça Allah da size sevap yazmaktan usanmaz. Allah'a en hoş gelen amel, az da olsa devamlı olanıdır."* buyurdu.[121]

Hz. Aişe'den (r.a.) gelen diğer bir rivayet şöyledir: "Bir gün yanımda Esedoğulları kabilesinden bir kadın vardı. Bu sırada Allah'ın Rasûlü içeri girdi ve, "Bu kimdir?" diye sordu. "Falancadır, geceleri hiç uyumaz, ibadet yapar." dedim. Resûlullah; *"Sus, yeter! Size, tâkat getirebileceğiniz amel yaraşır. Siz ibadet yapmaktan usanmadıkça, Allah da sevap vermekten usanmaz. Allah'a en hoş gelen dinî amel, kişinin devamlı olarak yaptığı ameldir."* buyurdu.[122]

Enes (r.a.) dedi ki: "Bir gün Allah'ın Rasûlü mescide girmişti. İki direk arasına gerilmiş bir ip gördü. "Bu ne?" diye sordu. "Bu, Zeyneb'in ipidir, namaz kılarken uykusu geldiğinde buna takılıyor, düşmesini önlüyor." dediler. Hz. Peygamber, "Hayır, olmaz öyle şey! Çözün bu ipi! Şevkiniz varken namaz kılın, uykunuz gelince de yatın!" buyurdu.[123]

Ebû Cuheyfe'nin (r.a.) anlattığına göre Resûlullah (s.a.v.) Selman'la Ebu'd-Derdâ'yı (r.a.) kardeş ilân etmişti. Selmân bir defasında Ebu'd-Derdâ'yı ziyarete gitti. Evde, Ebu'd-Derdâ'nın hanımını düşük bir kıyafet içinde gördü. "Bu halin ne?" diye sordu. Kadın, "Kardeşiniz Ebu'd-Derdâ'nın dünya ile alakası kalmadı." diye cevap verdi. Ebu'd-Derdâ geldi ve Selmân'a (r.a.) yemek getirerek, "Buyur, ye! Ben oruçluyum." dedi. Ramazan Ay'ı değildi. Selmân; "Hayır sen yemezsen ben de yemem." dedi. Beraber yediler. Akşam olunca Ebu'd-Derdâ, Selmân'dan gece namazı için müsaade istedi. Selmân, "Hayır! Uyu!" dedi. Beraber uyudular. Bir müddet sonra Ebu'd-Derdâ tekrar namaza kalkmak istedi. Selmân yine,

---

[118] Mustafa Takî, "Diyanetin Medeniyete Lüzumu (I)", *Beyânü'l-Hak Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 26, Yıl: 1327, s. 605.

[119] *Buhârî,* Sıyâm 56; *Müslim,* Sıyâm 193. Dinin tanıdığı ruhsatlara uymak itidaldir; azimetlere uyarak nefse zarar vermek ifrattır. [bk. İbn Hacer, *Feth,* I, 78].

[120] *Müslim,* Sıyâm 181.

[121] *Buhârî,* İmân 16, Ezân 81, Rikâk 18; *Müslim,* Salât 283; *Muvattâ',* Salâtu'l-Leyl 4; *Nesâî,* Kıyâmu'l-Leyl 1; *Ebû Dâvûd,* Salat 317.

[122] *Buhârî,* İmân 32, Teheccüd 18; *Müslim,* Salâtu'l-Musâfirin 2220-221; *Muvattâ,* Salâtu'l-Leyl 4; *Nesâî,* Salâtu'l-Leyl 17.

[123] *Buhârî,* Teheccüd 18; *Müslim,* Müsâfirîn 219; *Ebû Dâvûd,* Salât, 308; *Nesâî,* Kıyâmu'l-Leyl 17.

"Uyu!" dedi. Uyudular. Gecenin sonuna doğru Selmân, "Şimdi kalk!" dedi. Kalkıp beraber namaz kıldılar. Sonra Selmân şu nasihatte bulundu: "Senin üzerinde Rabbinin hakkı var, nefsinin hakkı var, ev halkının da hakkı var. Her hak sâhibine hakkını ver." Ertesi gün Ebu'd-Derdâ, durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlattı. Rasûlullah (s.a.v.) "Selmân doğru söylemiş." buyurdu.[124]

E- Hayvanlara Karşı Hz. Peygamber'den Empati Örnekleri

Hz. Peygamber hayvanlara karşı da son derece merhametliydi. Yüce Allah'ın hayvanlara merhamet ederek yağmur yağdırdığını[125], onların da birer ümmet olup insanlar gibi yaşama hakkına sahip olduklarını,[126] haksız yere bir serçenin dahi öldürülemeyeceğini, öldürenden ise kıyamet gününde hesap sorulacağını belirtti.[127] Karınca, arı, hüdhüd[128] ve kurbağa gibi hayvanların öldürülmesini yasakladı.[129] Dilsiz hayvanlara yapılan her iyi muamelenin Allah tarafından karşılıksız bırakılmayacağını söyledi. O şöyle buyurdu: "Bir adam yolda yürürken çok susadı. Yolda bir su kuyusuna rastladı. Kuyuya indi ve içti. Kuyudan dışarı çıktığında susuzluktan ıslak toprakları yalayan bir köpek gördü. Adam, 'benim susadığım gibi bu da susadı' diyerek tekrar kuyuya indi. Ayakkabısına su doldurarak geri döndü. Kuyudan dışarı uzanarak ağzıyla tuttuğu ayakkabısıyla köpeğe su verdi. Onun bu tutumu Allah'ın hoşuna gitti ve adamın günahlarını bağışladı." 'Ey Allah'ın Rasûlü bizim hayvanlarımız var. Onlara yaptığımız hizmetten bize sevap var mıdır?' diye sordular. Resûl-i Ekrem (s.a.v.), *"Her canlıya yapılan her iyi muameleden sevap vardır."* buyurdu.[130] Bu rivayette temsilî bir üslupla hayvanlara karşı nasıl bir empati kurulabileceğini Hz. Peygamber açıkça anlatmaktadır.

Hz. Peygamber'in hayvanların doğal ortamlarının korunmasına da büyük önem verdiğini görmekteyiz. *"Ayaklar çekildikten sonra evlerden dışarı çıkmayı azaltın. Çünkü yüce Allah'ın bir kısım hayvanları vardır ki, onlar bu saatten sonra yuvalarından çıkıp ortalığa yayılırlar."*[131] buyurdu. Herhangi bir hayvanın doğal ortamına terk edilmeyip hapsedilmesinin de şiddetli bir azapla cezalandırılacağını, bir kadının, içeri hapsederek açlıktan ölümüne sebep olduğu bir kedi yüzden cehenneme girdiğini söyledi.[132]

O, ashabına, *"Allah Telâ her şeyin güzel yapılmasını emretti. (Savaşta) bile öldürdüğünüzde işkence yapmadan öldürünüz. Hatta biriniz bir*

---

[124] *Buhârî,* Edeb 86, Savm 51, Teheccüd 15; *Tirmizî,* Zühd 64.
[125] *İbn Mâce,* Fiten 22.
[126] *Buhârî,* Cihâd 153; *Müslim,* Selâm 148; *Ebû Dâvûd,* Edeb 163; *Nesâî,* Sayd 38; *İbd Mâce,* Sayd 10.
[127] *Nesâî,* Sayd 34; *Dârimî,* Edâhî 16.
[128] *Ebû Dâvûd,* Edeb 163; İbn Mâce, Sayd 28.
[129] *Ebû Dâvûd,* Tıb 11, Edeb 164; *Nesâî,* Sayd 36.
[130] *Buhârî,* Şirb (Musâkât) 9, Vudû' 33, Mezâlim 23, Edeb 27; *Müslim,* Selâm 153; *Ebû Dâvûd,* Cihâd 44.
[131] *Ebû Dâvûd,* Edeb 106.
[132] *Buhârî,* Bed'u'l-halk 16; Şirb (Musâkât) 9; *Müslim,* Selâm 151, Birr 133.

hayvanı boğazlarken bile bıçağını iyice bilesin ki hayvan can verirken fazla eziyet çekmesin." diye tenbih ederdi.[133]

Hz. Peygamber, dinlenme esnasında, hayvanlardan inmeden onları minder gibi kullanıp üzerlerinde otururak dinlenmeyi yasakladı. Allah'ın onları güçlükle gidilebilecek yerlere insanlara hizmetçi yaptığını, yeri de insanlara musahhar kıldığını, dolayısıyla bu gibi ihtiyaçların yerde görülmesi ve hayvanların da dinlendirilmesi gerektiğini belirtti.[134]

Bir hurma bahçesinde inleyen ve gözlerinden yaş akan bir deve gördü. Yanına giderek onu okşadı ve gözyaşlarını sildi. Sonra sahibine dönerek, *"Allah'ın sana mülk kıldığı bu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Sen bunu acıktırıyor ve fazla çalıştırarak da yoruyormuşsun."* buyurarak uyardı.[135]

Bir sahabî hatırasını şöyle anlatır: "Biz bir seferde Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile beraberdik. Resûlullah bir ara ihtiyacı için yanımızdan ayrıldı. O sırada bir kuş gördük, iki tane de yavrusu vardı. Kuş kaçtı. Yavrularını aldık. Kuşcağız etrafımızda dönmeye, kanatlarını çırparak havada inip çıkmaya başladı. Rasûlullah (s.a.v.) geldiğinde, *"Kim bu zavallının yavrusunu alıp onu ıztıraba soktu? Yavrusunu geri verin!"* diye emretti. Bir ara, ateşe verdiğimiz bir karınca yuvası gördü. "Kim yaktı bunu?" diye sordu. "Biz!" dedik. Kızdı ve "Ateşle azab vermek sadece ateşin Rabbine hastır." buyurdu.[136]

Ensâr'dan bir kadın esir edilmişti. Esir düştüğü halk, bir akşam evlerinin önünde develerini dinlendiriyorlardı. Kadın bağlı olduğu ipten çözülerek develerden birine bindi ve kaçtı. Halk, kadının kaçtığını anlayınca, onu aramaya koyuldu; fakat bulamadılar. Kadın, kendisine kurtulma nasip olursa, deveyi Allah için kurban edeceğini söyledi. Kurtulan kadının bu sözünü duyan Allah'ın Rasûlü, *"Sübhânellah! Hayvancağıza ne kötü mükâfat vermiş. Allah onu bunun üzerinde kurtarıyor, o tutup bunu kesmeye kalkıyor, öyle mi?! Olacak şey değil!"* buyurdu ve kadının kurtulmasına vesile olan bu devenin kurban edilmesine engel oldu.[137]

Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'ye gitmek düşüncesiyle ihramlı olarak Medine'den yola çıkmıştı. İsâye denilen yere geldilerinde bir gölgede kıvrılıp uyumakta olan bir ceylan gördüler. Allah'ın Rasûlü, (s.a.v.) yanındakilerden birine, herkes geçinceye kadar orada beklemesini ve hiç kimseye hayvanı rahatsız ettirmemesini söyledi.[138]

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiği zaman, Medineliler, diri olan devenin hörgücünü, koyunların da kuyruklarını koparıp pişirip yiyorlardı. lirse bu meyte (lâşe) hükmündedir, yenilmez." buyurdu. Böylece, hayvanlara büyük bir eziyet olan bu hareketi yasakladı.[139]

---

[133] *Müslim,* Sayd 57; *Ebû Dâvûd,* Edâhî 11; *Tirmizî,* Diyât 14; *Nesâî,* Dahâyâ 22, 26, 27; *İbn Mâce,* Zebâih 3.
[134] *Ebû Dâvûd,* Cihâd 61.
[135] *Ebû Dâvûd,* Cihâd 47.
[136] *Ebû Dâvûd,* Cihâd 122, Edeb,176.
[137] *Müslim,* Nüzür 8; *Ebû Dâvûd,* Eymân 28.
[138] *Muvattâ,* Hacc 79; *Nesâî,* Hacc 78, Sayd 32.
[139] *Tirmizî,* Et'ime 4; *Ebû Dâvûd,* Sayd 3; *İbn Mâce,* Sayd 8.

Bir gün bir keçiyi hedef alarak ok atmakta olan bir kalabalığa rastladı. Bu eylemlerinden son derece rahatsız olan Hz. Peygamber, "Hayvanlara eziyet vermeyin!"[140] buyurarak bu hareketi yasakladı.

F- Çevreye Karşı Empatî Örnekleri

Çevreyi, insanların ortak varlığını oluşturan değerler bütünü olarak ele almak mümkündür. Diğer bir ifade ile direkt veya dolaylı olarak insanı dışardan ilgilendiren her şey çevreyi oluşturur. Çevrede tabiî olarak yer alan her bir unsurun kendine özgü bir işlevi ve değeri vardır. Hava, su ve toprak gibi hayatî öneme sahip olanlar vardır. Bu unsurları insanlarla birlikte paylaşan bitki ve hayvan topluluklarının, hatta insanın tarih boyunca oluşturduğu uygarlık örneklerinin de ayrı ayrı birer çevresel değer olduğunu unutmamak gerekir.[141]

İnsan, tabiatı/çevreyi duygusal olarak her zaman sevmiş, sahip olma duygusuyla da ona hep egemen olmak istemiştir. Fakat bunu yaparken ona zarar verdiği de olmuş ve hâlâ da olmaktadır. Zira yaratıklar içerisinde en ayrıcalıklı olmakla beraber, fıtratındaki ihtiras, insanı, çevreye yönelik tasarruflarında ölçüsüzlüğe itebilmekte, sonuçta çevre, insan faaliyetleri sonucu zarar görebilmektedir. Bu yüzden insan, halife olma sorumluluğunu tabiatla uyum içinde yaşadığı sürece ancak yerine getirmiş olur. Evren bütün insanlığın hizmetine sunulduğu için bu hizmeti aksatacak girişimlerin zararı yine insanadır. Aslında insana zarar veren her girişim onun en yüce yaratık olma esprisine aykırıdır. İnsana tevdi edilen yeryüzü halifeliği, ona dünyayı imar etme görev ve yetkisi verirken, aynı şekilde ekolojik dengeyi bozmama, tabiata zarar vermeme görev ve sorumluluğu da yüklemektedir. Dolayısıyla çevreye saygı duyup onu korumak, insanı sevmek ve ona saygı duymakla doğrudan ilgilidir. Çünkü sevmek sadece duygusal bir olgu değildir; gerçekte sevmek, sevilene bir yönüyle katkı sağlamaktır. Çevreye olumlu manada katkı sağlamayan bir sevgiden bahsetmek doğru olmaz. Bu sebeple bir birey veya toplumun, insana olan sevgi ve saygısının, çevreye olan sevgi ve duyarlılığı ile ölçülebileceğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü kâinatta var olan hiçbir şey boşuna yaratılmadığı gibi şöyle ya da böyle insan yaşamının devamına bir yönüyle katkısı vardır.

İnsanın en değerli varlığı ömrüdür. Bunu en sağlıklı bir şekilde sürdürmesi, temiz bir çevrede yaşamasıyla mümkündür. Bununla beraber her canlı bu dünyada aynı şekilde yaşama hakkına sahiptir. Fakat ne yazık ki doğal dengenin bozulmasında en etkin rolü oynayan yine insandır.

İnsan; şehvetine son derece düşkün, öfkesine yenik bir varlıktır; nefsinin arzularına, heva ve hevesine ve dünya lezzetlerine karşı koymada âcizdir.[142] Mal ve servete düşkündür; aç gözlü ve doyumsuzdur;[143] nankör,[144] bencil ve şımarıktır.[145] Kendini müstağnî/ihtiyaçsiz gördüğü için

---

[140] *Nesâî,* Dahâyâ 42.

[141] Bk. Keleş, Ruşen - Hamamcı, Can, *Çevrebilim,* Ankara 1993, s. 181. Çevre ile ilgili geniş bilgi için bk. Macit, Yunus, *Hz. Peygamber'in Sünneti'nde Çevre,* Trabzon 2000.

[142] *Buhârî,* Edeb 76, Rikâk 7, 53; *Müslim,* Fedâil 30; *Ebû Dâvûd,* Edeb 3; *Tirmizî,* Birr 73, Daavât 69, Kıyâme 26.

[143] *Buhârî,* Rikâk 10; *Müslim,* Zekât 116-119, *Tirmizî,* Zühd 27.

[144] İsrâ, 17/89, Furkân, 25/50.

azgındır.[146] Zalim ve cahil[147] olduğu için yaratıklar içerisinde zulüm ve haksızlıkta üstüne yoktur.[148]

Doğuştan getirdiği bu duygular, eğitilmeye ve aşkın değerlerle güdülenmeye muhtaçtır. Hayatın imtihan yönü de bu mücadelede yatmaktadır. Bunu başarabilmek için empati iyi bir yardımcıdır.

Hz. Peygamber dünyaya bir model olarak gönderildiğine göre, insan yaşamıyla ilgili olan bir olgu hakkında duyarsız kalması düşünülemez. O çevreye karşı duyarlı olmak konusunda da dünya insanına örnek olmuş, çevreye karşı en güzel empati örneklerini sergilemiştir. Doğayı sevmiş, Uhut Dağı'na seslenerek onu sevdiğini ifade etmiş,[149] çeşitli vesilelerle ağaçlık yerlere/bahçelere giderek dinlenmiş, tatlı sularından içmiştir. Ebû Talha'nın tasadduk ettiği Beyraha adındaki hurma bahçesi bunlardan biridir.[150]

Hz. Peygamber'in bizatihi kendisi ağaç dikmiş, dikmeye teşvik etmiş, dikilen ağacın meyvesinden yiyilen her meyvenin ağacı, diken kimse için sadaka olduğunu ifade etmiş,[151] böylece çevre duyarlılığına ibadet boyutu kazandırmıştır. Çünkü duyguların güdülenmesinde dinî inancın rolü büyüktür.

"Bir kimse bir ağaç diker de herhangi bir insan veya hayvan o ağacın meyvesinden yerse muhakkak bu yenilen mahsul, ağacı diken kimse için sadaka olur."[152] "Bir kimse bir ağaç dikse, o ağaç meyve verdikçe sevabı ağacı dikene yazılır."[153] "Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile, eğer onu dikecek kadar zamanınız varsa onu mutlaka dikin!"[154] "Her kim ölü/boş, kuru ve çorak bir yeri ihyâ ederse, bundan dolayı Allah ona sevap yazar. İnsanlar ve hayvanlar o yerin mahsülünden yedikçe/ondan yararlandıkça ihyâ edene sadaka yazılır.[155] "Her kimin yeri varsa onu eksin, kendisi ekmiyorsa onu din kardeşine versin, o eksin!"[156] gibi sözleri ağaç dikmeye ve çevre duyarlılığına verdiği önemi ifade eder. Hz. Peygamber savaş esnasında bile ağaçların ve ekinlerin yakılıp yok edilmesine müsaad etmemiş, bu tür eylemleri yasaklamıştır.[157]

Medine'ye uzak bir yerdeki ormandan ihtiyaca binaen ağaç kesmek isteyenlere, yerine yenisini dikmek şartıyla izin vermiştir.[158] Mekke ve çevresindeki belli bir bölgenin ağaçlarının kesilme, otlarının yolunma ve

---

145 Mu'minûn, 23/64.
146 Leyl, 92/8, Tevbe, 9/76.
147 Ahzâb, 33/72.
148 Zuhruf, 43/39, Hûd, 11/101, 102, Enbiyâ, 21/11, Hac, 22/45, 48.
149 *Buhârî,* İ'tisâm 16, Cihâd 71. 74, Et'ime 28.
150 *Buhârî,* Vesâyâ 17.
151 *Ahmed b. Hanbel,* VI, 444.
152 *Ahmed b. Hanbel,* VI, 444.
153 *Ahmed b. Hanbel,* V, 415.
154 *Buhârî,* Edebu'l-mufred, th., Muhammed Fuad Abdulbakî, İstanbul trz., s. 168, Eda Naşriyat; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid,* IV, 66; Beyhakî, *Şuabu'l-imâm,* III, 259-260; Muttakî, *Kenzu'l-ummâl,* III, 852, XII, 341.
155 *Dârimî,* Buyû' 65.
156 *Müslim,* Buyû' 88, 89, 91, 92, 94-98, 102.
157 *Tirmizî,* Siyer 4; Abdurrezzâk, *Musannef,* V, 199.
158 Belazurî, Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Futûhu'l-buldân,* th., Abdullah Enîs et-Tabba', Beyrut 1413/1992, s. 17.

hayvanlarının avlanma yasağı, Hz. İbrahim'in uygulamasıydı. Hz. Peygamber, bu yasağın devam edeceğini, buna ilâve olarak Medine'de de belli bir bölgenin kendisi tarafından aynı şekilde yasak bölge ilân edilip koruma altına alındığını belirtti.[159] "Allah'ım! İbrahim peygamber Mekke'yi yasak bölge ilân ettiği gibi ben de Medine'nin şu iki kayalığı arasını yasak bölge ilân ediyorum.[160] Onun ağacı kesilmez, hayvanları avlanmaz,[161] otu koparılmaz."[162] demişti.

Hz. Peygamber (s.a.v.) yolda insanlara eziyet veren en küçük bir diken parçasının dahi kaldırıp atılması, günahların affına sebep olabileceğini söyledi.[163] Bir ifadesinde de yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atmanın sadaka olduğunu belirtti.[164] O, yere tükürmenin de kişinin kötü davranışları arasında yer aldığını söyledi: "Bana ümmetimin, hayır ve şer, bütün amelleri arz edildi. İyi amelleri arasında, rahatsızlık veren bir şeyin yoldan kaldırıp atılması da vardı. Kötü amelleri arasında ise yere gömülmeden mescide bırakılmış tükürük de vardı."[165] şeklindeki teşvik ve uyarıları tam bir çevre duyarlılığının ifadesidir.

Sonuç

İnsan, davranışlarına yön veren çeşitli duygularla dünyaya gelir. Doğuşta bu duygular potansiyel haldedir; ailede ve okulda alınan eğitim sonucu içselleştirilen değerlerle şekillenir. Daha sonra bu değerler, duyguların harekete geçirilip davranış olarak dışa yansımasında etkin rol oynar.

Bu makalemizde duyguların güdülenmesinde önemli rol oynayan empatiyi hadisler ışığında ele almaya çalıştık. Davranışların duygusal bir motivasyon olarak empati ile güdülendiği olgusunun Kur'an ve hadislerde yer aldığını örnekleriyle göstermeye çalıştık. Ancak Hz. Peygamber'in yaşamındaki empati örnekleri şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Onun bütün davranışlarının empati temeline dayandığını söylemek yanlış olmaz. Bizim burada yaptığımız, belli kategorilerde bazı örnekler sunarak onun empatik anlayışının zihinlerde biraz daha somutlaşmasına yandımcı olmaktır.

Empatinin bazı kesimlerce çok kullanılan popüler bir kavram olduğunu ve bu alanda yazılan eserlerin hayli bir okuyucu kitlesi tarafından rağbet gördüğünü hepimiz müşahade etmekteyiz. Bu alanda yazılan eserlerin amacı ve konusu, duygulara nüfuz ederek insanların birbirlerini daha iyi anlamalarını ve karşılıklı ilişkilerin daha iyi bir zeminde yürümesini sağlamaktır. Bu eserlerde, davranışların bireyin konumuna, yaşına ve pozisyonuna göre duygularına nüfuz ederek tayin edilmesi gerektiği ve bunu başarabilmenin önemi vurgulanır; teorik anlatımların yanı sıra bol bol davranış örnekleri verilir. Söz konusu konum ve pozisyonlarda duygulara nüfuz

---

159 *Buhârî,* Sayd 8-10, Buyû' 28, Cizye 22, Megâzî 51, 53; *Müslim,* Hacc 445, 446.

160 *Buhârî,* Cihâd 71, 74, Fedâilu'l-Medîne 1; Buyû' 53, Enbiyâ 10, Megâzî 27; *Müslim,* Hacc 456, 458, 459, 462.

161 *Müslim,* Hacc 458-459.

162 Müslim, Hacc 464.

163 *Buhârî,* Mezâlim 28, Cemaat 32; *Müslim,* Birr 128, İmâret 163; Muvattâ, Salâtu'l-Cemu'a 6; *Tirmizî,* Birr 38; *Ebû Dâvûd,* Edeb 172.

164 *Buhârî,* Cihâd 72, 128, Sulh 33; *Müslim,* Müsâfirîn 84, Zekât 56.

165 *Müslim,* Mesâcid 58.

ederek sergilenen ideal davranış modellerinin verilmeye çalışıldığı görülür. Merhamet, hoşgörü ve sevgi eksenli davranış sergileme modelleri sunulmaya çalışılır.

Dinî kaynaklara baktığımızda duygulara nüfuz ederek bireyleri algılama ve ona göre davranış sergileme anlayışının Peygamber Efendimiz'in telkin ve davranışlarında önemle vurgulanan bir olgu olduğunu görmekteyiz. Bu makalenin amacı, yeni gibi takdim edilen bazı değerlerin aslında dinî literatür ve kaynaklarımızda fazlasıyla yer aldığını; ancak, bu değerlerin güncel bir dil ile topluma takdim edilemediğini belirtmek, hadisleri biraz daha güncel kavramlarla takdim etmenin önemini vurgulamaktı. Nitekim makalede de görüldüğü gibi empatiye Kur'an'ın da vurgusu vardır.

Hadislerde de empatinin temel ilkesini Hz. Peygamber'in; *"Sizden biriniz kendisi için istediğini başkaları için de istemedikçe gerçek manada iman etmiş olamaz."*[166] sözü oluşturmaktadır. Bu ifade herhangi bir birey veya bireylere karşı sergilenecek davranışın, karşı taraftan bakarak belirlenip sergilemesini ön görmektedir. Ancak burada duyguların terbiyesinde esas alınacak değerlerin çok önemli olduğunu unutmamak gerekir. Makalemizin bir diğer amacı da duyguların güdülenmesinde önemli bir rol oynayan duygu eğitiminin aşkın değerler eşliğinde yapılmasına dikkat çekmektir. Bireyler arası davranış eğitiminde model sunmak gerekiyorsa –ki bunun gerekli olduğunda şüphe yoktur- bunun en güzel örneğini peygamberlerin teşkil ettiğinde ise şüphe yoktur. Zira genç-yaşlı, fakir-zengin, yönetici-yönetilen, herkesin ilâhî irade tarafından dünyaya model olarak sunulan Hz. Peygamber'in hayatından alacağı büyük dersler vardır. İnsanlık, onun izinden giderek bu dünyada gerçek başarıya, kurtuluş ve iyiliğe ulaşabilir. Şu anda olduğu gibi, tüm çağların ve gelecek nesillerin, onun hayatından öğreneceği evrensel ilkeler, önemli dersler vardır. Her kadın ve erkek, onun hayatından, kendilerini günah ve cehaletin karanlık çukurlarından kurtaracak, yeterli ışığı bulacaklardır. Onun getirdiği ilim, hayır ve mutluluk dünyasına ışıldayan bir ışıktır. Şüphesiz hepimizin ahlâk ve sosyal davranışlarımızın tertemiz kalmasına yardım edecek, böylece sosyal hayatta, barış ve mutluluk içinde yaşamamızı sağlayacaktır.

[166] *Buhârî,* İmân 7; *Müslim,* İmân 71, 72; *Tirmizî,* Kıyâme 59; *Nesâî,* İmân, 19, 33.